

HİTİT İLAHİYAT DERGİSİ

Hitit Theology Journal

e-ISSN: 2757-6949

Cilt | Volume 23 • Sayı | Number 1

Haziran | June 2024

Din Değiştirmede Tanrı Tasavvurunun Etkisi Üzerine Bir İnceleme

A Study on the Influence of the Concept of God in Changing Religion

Huriye ARSOY

Öğretmen (Din Psikolojisi Bilim Uzmanı) | Teacher (Science Specialist in the Psychology of Religion)

Milli Eğitim Bakanlığı, Kumavşarı Yadeller İlkokulu
Ministry of Education, Kumavşarı Yadeller Primary School
Denizli, Türkiye
arsoyhuriye246@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-3143-2709>

Nurten KIMTER

Corresponding Author | Sorumlu Yazar

Prof. Dr. | Prof.

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü,
Din Psikolojisi
Çanakkale Onsekiz Mart University, Department of Philosophy and
Religious Sciences, Psychology of Religion
Çanakkale, Türkiye
nurtenkimter@comu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-5736-7191>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 14.02.2024

Kabul Tarihi | Accepted: 27.05.2024

Yayın Tarihi | Published: 30.06.2024

Atıf | Cite As

Arsoy Huriye-Kimter, Nurten. "Din Değiştirmede Tanrı Tasavvurunun Etkisi Üzerine Bir İnceleme". *Hitit İlahiyat Dergisi* 23/1 (2024), 240-279.
<https://doi.org/10.14395/hid.1437296>

Yazar Katkı Oranları:

Araştırmanın Tasarımı	Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)
Veri Toplanması	Yazar-1 (%90) - Yazar-2 (%10)
Araştırma - Veri Analizi - Doğrulama	Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)
Makalenin Yazımı	Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)
Metnin Tashihi ve Geliştirilmesi	Yazar-1 (%10) - Yazar-2 (%90)

Değerlendirme: Bu makalenin ön incelemesi iki iç hakem (editörler - yayın kurulu üyeleri) içerik incelemesi ise iki dış hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik modeliyle incelendi.

Benzerlik taraması yapılarak (Turnitin) intihal içermediği teyit edildi.

Etik Beyan: Bu çalışma için etik kurul izni, ÇOMÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Bilimsel Araştırma Etik Kurulu'nun 20.01.2022 tarih ve 02/47 sayılı kararı ile alınmıştır. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Etik Bildirim: ilafdergi@hitit.edu.tr | <https://dergipark.org.tr/pub/hid/policy>

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Author Contribution Rates:

Conceptualization	Author-1 (%50) - Author-2 (%50)
Data Curation	Author-1 (%90) - Author-2 (%10)
Investigation-Analysis-Validation	Author-1 (%50) - Author-2 (%50)
Writing	Author-1 (%50) - Author-2 (%50)
Writing - Review & Editing	Author-1 (%10) - Author-2 (%90)

Review: Single anonymized - Two Internal (Editorial board members) and Double anonymized - Two External Double-blind Peer Review

It was confirmed that it did not contain plagiarism by similarity scanning (Turnitin).

Ethical Statement: Ethics committee permission for this study was received by the decision of ÇOMÜ Graduate Education Institute Scientific Research Ethics Committee dated 20.01.2022 and numbered 02/47. It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and that all studies used are stated in the bibliography.

Complaints: ilafdergi@hitit.edu.tr | <https://dergipark.org.tr/en/pub/hid/policy>

Conflicts of Interest: The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author(s) acknowledge that they received no external funding to support this research.

Copyright & License: Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0

A Study on the Influence of the Concept of God in Changing Religion*

Abstract

As is known, religion is one of the foremost elements that guide human life. The influences of the religion people believe in can be observed in their emotions, thoughts, preferences, and attitudes. In the primary social environment of the family, a child can adopt his/her parents' religious beliefs and practices over time by observing and imitating them. However, not all individuals remain faithful to the religious beliefs acquired from their families during childhood until the end of their lives, and some people may abandon their religious beliefs at some point in their lives and enter a phase of exploration. At the end of this period of exploration, it has been observed that some individuals abandon their former beliefs and convert to other religions and belief systems. In this context, some factors might influence an individual's relationship and communication with the God of the religion s/he believes in, and the concept of God may also have an impact on many issues, especially conversion. In this study, we have examined the influence of the concept of God on the conversion among 19 Christian participants aged 18 and over, who voluntarily participated in this study and chose to become Christian at some point in their lives despite being born into a Muslim family. In the literature, alongside studies on the concept of God and its relationship with different variables, there are also studies on religious conversion and the psychosocial factors influencing it. However, the fact that there is no study examining the influence of the concept of God on the conversion of religion from Islam to Christianity reveals the importance of this study with respect to contributing to the relevant literature. In this sense, the findings obtained from the study are not only important for the discipline of the psychology of religion also influential regarding guiding future studies in religious education. Designed with a qualitative research pattern and conducted with semi-structured interview technique and participant observation methods, the research directed a number of open-ended questions to the participants to identify their concepts of God in their former and current religions. After receiving expert opinions and ethical approval regarding the interview questions partially derived from the relevant literature, pastors from different cities in Turkey were contacted via the website "kutsalkitap.org", and individuals who converted from Islam to Christianity were invited to the research via e-mails. Following the positive response to the invitation email, meetings were scheduled with pastors who volunteered to participate in the research. Additionally, pastors were asked to inform other individuals who are members of their churches and have converted religions about the research, thus reaching individuals who have changed religions besides pastors. Interviews were conducted online between January-October 2022 due to both pandemic conditions and the participants residing in different cities. During this process, with the permission of church leaders, occasional attendance at Sunday services was also ensured to observe the emotions and thoughts of individuals during worship. With the participants' consent, recorded data was transcribed after the interviews were completed, subjected to content analysis, and common themes and codes were identified. As a result of the research, it was observed that a significant portion of the participants perceived God before changing religions as punishing, fearful, inaccessible, unloving but deserving of respect, causing shame, unforgiving, and even if forgiving, punishing with hell beforehand. In contrast, their perceptions of God after changing religions were joyful, enthusiastic, peaceful, happy, secure, and exciting; loving; instilling hope and confidence; allowing for a positive relationship and communication; transforming and forgiving, etc. These responses indicated that participants had a significantly "negative" perception of God before changing religions and a significantly "positive" perception after. Based on the findings obtained at the end of the research, some recommendations have been made.

Keywords: Psychology of Religion, Religious Conversion, Perception of God, Islam, Christianity.

Din Değiştirmede Tanrı Tasavvurunun Etkisi Üzerine Bir İnceleme**

Öz

Bilindiği üzere din, insan hayatına yön veren unsurların başında gelir. İnsanın duygu ve düşünce biçiminde, tercih ve tutumlarında inandığı dinin tesirleri görülebilmektedir. İlk sosyal çevresi olan ailede çocuk, ebeveynlerinin dini inanç ve eylemlerini gözlemleyerek ve taklit ederek zamanla bunları benimseyebilir. Bununla birlikte bütün insanlar çocukluğunda ailesinden edindiği dini inançlara hayatının sonuna kadar sadakat göstermeyip bazı kişiler hayatlarının bir evresinde bağlı oldukları dini inançlarını terk ederek bir arayış süreci içerisine girebilmektedir. Bu arayış sürecinin sonunda eski inançlarını terk ederek başka dinlere ve inanç sistemlerine geçiş

* This article is based on Huriye Arsoy's master dissertation titled "The Effect of Psycho-Social Factors and Imagination of God on Religious Conversion in Converting from Islam to Christianity", which was completed in 2023 at Çanakkale Onsekiz Mart University Institute of Graduate Education under the supervision of Prof. Nurten Kınter.

** Bu makale, Huriye Arsoy'un Prof. Dr. Nurten Kınter danışmanlığında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde 2023 yılında tamamlanan "İslamiyet'ten Hristiyanlığa Geçişlerde Psiko-Sosyal Faktörlerin ve Tanrı Tasavvurunun Din Değiştirmeye Etkisi" adlı yüksek lisans çalışması esas alınarak hazırlanmıştır.

yapan insanların olduğu görülmektedir. Bu bağlamda insanın inandığı dinin Tanrı'sı ile olan ilişkisi ve iletişimde, zihnindeki Tanrı tasavvurunun oluşumunda bazı faktörlerin etkisi olabildiği gibi Tanrı tasavvuru da başta din değiştirme olmak üzere pek çok husus üzerinde etkili olabilmektedir. Bu çalışmada Müslüman bir ailede doğmasına rağmen hayatının bir evresinde din değiştirerek Hristiyan olmayı tercih eden, gönüllülük esasına göre araştırmaya katılan, 18 yaş ve üzeri 19 Hristiyan katılımcının din değiştirmesinde Tanrı tasavvurlarının etkisi incelenmiştir. İlgili literatüre bakıldığında din değiştirme ve din değiştirmede etkili olan psiko-sosyal faktörlere ilişkin bazı çalışmaların yanında Tanrı tasavvuru ve Tanrı tasavvurunun farklı değişkenlerle ilişkisini konu edinen araştırmaların da olduğu görülmektedir. Ancak din değiştirmede, Müslümanlıktan Hristiyanlığa geçişte doğrudan Tanrı tasavvurunun etkisini inceleyen herhangi bir araştırmaya rastlanmamış olması, araştırmanın ilgili literatüre katkı sunması açısından önemini ortaya koymaktadır. Bu anlamda araştırmadan elde edilen bulgular, din psikolojisi bilim dalı açısından önemli olduğu gibi din eğitimi alanındaki çalışmalara da yön verici nitelikte olabilir. Nitel araştırma deseninde tasarlanan ve yarı yapılandırılmış mülakat tekniği ve katılımcı gözlem yöntemleriyle gerçekleştirilen araştırmada, katılımcılara eski dinlerindeki ve yeni dinlerindeki Tanrı tasavvurlarını tespit etmek için bir takım açık uçlu sorular yöneltilmiştir. İlgili literatürden kısmen yararlanılarak hazırlanan mülakat sorularına ilişkin, uzman görüşü ve etik onay alındıktan sonra Türkiye'nin farklı şehirlerinde bulunan pastörlere "kutsalkitap.org" sitesi üzerinden ulaşılmış ve din değiştirerek İslamiyet'ten Hristiyanlığa geçiş yapan kişiler, mail yoluyla araştırmaya davet edilmiştir. Akabinde davet mailine olumlu cevap vermek suretiyle araştırmada gönüllü olarak katılımcı olmak isteyen pastörlerle iletişime geçilerek görüşme için gün ve tarih belirlenmiştir. Ayrıca pastörlerden, kiliselerine üye olan ve din değiştirmiş olan diğer bireyleri de araştırmadan haberdar etmeleri istenmiş ve böylece pastörler dışında din değiştiren bireylere de ulaşım sağlanmıştır. Mülâkatlar Ocak-Ekim 2022 tarihleri arasında hem pandemi koşullarından hem de katılımcıların farklı şehirlerde ikamet etmelerinden dolayı online olarak gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte kilise önderlerinin izniyle zaman zaman pazar âyinlerine de katılım sağlanarak bireylerin ibadet esnasındaki duygu ve düşünceleri gözlemlenmeye çalışılmıştır. Katılımcıların izni dahilinde kayıt altına alınan veriler, mülâkatların tamamlanmasının ardından yazıya geçirilerek içerik analizine tâbi tutulup ortak temalar ve kodlar belirlenmiştir. Araştırmanın sonucunda katılımcıların büyük bir kısmının din değiştirmeden önceki süreçte Allah'ı cezalandıran, korku veren, kendisiyle ilişki ve iletişim kurulamayan, sevgisi hissedilemeyen ama saygı duyulması gereken, kendisinden utanılan, başışlamayan, başışlayacak olsa bile öncesinde cehennemle cezalandıran olarak tasavvur ettikleri görülmüştür. Buna karşın din değiştirdikten sonraki Tanrı tasavvurlarının ise sevinç, coşku, huzur, mutluluk, esenlik ve heyecan veren; seven; umut ve güven hissettiren; kendisiyle olumlu bir ilişki ve iletişim kurulabilen; insanı değiştiren, dönüştüren; affeden vb. şeklinde olduğu görülmüştür. Bu cevaplar katılımcıların zihinlerinde din değiştirmeden önce oldukça "olumsuz", din değiştirdikten sonra ise oldukça "olumlu" bir Tanrı tasavvurunun yer aldığı göstermiştir. Araştırmanın sonunda elde edilen bulgulardan hareketle bazı önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Din Değiştirme, Tanrı Tasavvuru, İslam, Hristiyanlık.

Giriş

Din, insan hayatına yön veren unsurların başında gelmektedir. Çünkü insanın duygu ve düşüncelerinden, tutum ve davranışlarına kadar tüm yaşantısında inandığı dinin tesirleri açık bir şekilde görülebilmektedir. Dünyaya gözlerini açtığı ilk andan itibaren içinde doğduğu ailenin dini inanç ve uygulamaları ile tanışan ve bunları gözlemleyen çocuk, taklit yoluyla ebeveynlerinin, içinde yaşadığı toplumun dini inançlarını zamanla benimsemekte, böylece dini inançları doğrultusunda yaşam süren bir birey haline gelmektedir. Ancak hayatın akışı içerisinde pek çok farklı kişilerle, ortamlarla ve yaşam olayları ile karşılaşan bazı bireyler, birtakım nedenlere bağlı olarak yeterince içselleştiremedikleri inançlarını hayatın bir evresinde sorgulama ve gözden geçirme ihtiyacı hissedebilmektedir. Bu aşamada dini inançları sebebiyle kendilerini mutmain ve huzurlu hissetmeyen, inandığı dinin zihinsel, ruhsal ve sosyal ihtiyaçlarına yeterince cevap veremediğini düşünen kimseler, hayatlarının bir evresinde arayış içerisine girerek inandıkları din ve tanrıdan uzaklaşabilmektedir. Dolayısıyla bütün insanlar çocukluğunda ailesinden edindiği dini inançlara hayatının sonuna kadar bağlı kalmayıp bazı kimseler birtakım nedenlere bağlı olarak hayatlarının bir bölümünde mevcut inançlarını terk ederek dinsel ve inançsal anlamda bir değişim yaşayabilmektedir. Böylece hayatlarının bir döneminde eski inançlarını terk ederek başka dinlere ve inanç sistemlerine geçiş yapan kimselerin olduğu görülmektedir. Bu durum araştırmacıların, "İnsan kendisi için büyük önem arz eden dini inançlarını neden ve nasıl terk eder?" sorusuna cevap aramalarına neden olmuş ve bireysel anlamda gerçekleşen din değiştirme vakaları üzerinde yapılan incelemeler, din değiştirme olgusunda bazı faktörlerin etkili

olduğunu ortaya koymuştur. Bu bağlamda aynı sorudan hareketle gerçekleştirilen bu çalışmada da MÜslüman bir aile içerisinde dÜnyaya gelen 18 yaş ve üzeri 19 katılımcının din değiştirerek Hristiyan olmasında Tanrı tasavvurlarının herhangi bir etkisinin olup olmadığı araştırılmıştır. Dolayısıyla bu çalışma, insanın kendisi için önemli olan ve yaşantısına yön veren dini inanç ve değerlerini terk etmesinde inandığı eski Tanrısı ile ilgili duygu ve dÜşüncelerinin ve zihnindeki Tanrı tasavvurunun herhangi bir etkisinin olup olmadığı sorusu üzerine odaklanmıştır. Esasen insanın inandığı Tanrısı ile sağlıklı bir ilişki ve iletişim kuramaması durumunda aradaki ilişkiyi sonlandırarak sağlıklı bir ilişki kurabileceği başka bir Tanrı figürüne yönelmesi doğal karşılanmalıdır. Konu ile ilgili literatüre bakıldığında, din değiştirme ve din değiştirmede etkili olan psiko-sosyal faktörleri ele alan bazı çalışmaların yanında Tanrı tasavvurları ve Tanrı tasavvurunun farklı değişkenlerle ilişkisini ele alan çalışmaların olduğu da görölmektedir. Bununla birlikte din değiştirmede, MÜslümanlıktan Hristiyanlığa geçişte başlıbaşına Tanrı tasavvurunun etkisini inceleyen herhangi bir çalışmaya rastlanamamış olması, araştırmanın ilgili literatÜdeki boşluğu doldurmadaki önemini ortaya koymaktadır. Bu anlamda araştırmadan elde edilen bulgular, din psikolojisi bilim dalı açısından önemli olduğu gibi din eğitimi alanındaki çalışmalara da yön verici nitelikte olabilir. Bu noktada olumsuz bir Tanrı figürü sebebiyle din değiştiren bireylerin hangi hususlardan etkilendikleri ve bu olumsuz Tanrı tasavvurunu yeni bir dinin ekseninde nasıl olumlu Tanrı olarak yeniden inşa ettikleri daha net bir şekilde anlaşılabilecektir. Böylece araştırmadan elde edilen bulgular, kişilere Tanrı ile olumlu bir ilişki ve iletişim içerisine girebilmelerinin ve olumlu bir Tanrı tasavvuru oluşturabilmelerinin koşullarını ve imkanlarını gösteren önemli bilgiler ve ipuçları barındırabilir.

1. Kuramsal ereve

1.1. İnançsal Değişim ve Din Değiştirme

Batı dillerindeki karşılığı “religious conversion” olan dinsel değişim bireyin “dine girme”, “dinden çıkma”, “din değiştirme”, “dindarlaşma” ve “dinden uzaklaşma” şeklindeki değişimlerini ifade etmektedir. Bununla birlikte insanın inanç anlamındaki değişikliklerini ifade eden bu kelime, dinle ilişkilendirildiğinden bireyin “ateizmden agnostisizme” ya da “agnostisizmden deizme” geçişlerini kapsamamaktadır. Oysa bunlar da tıpkı diğerleri gibi insanın inancını etkileyen değişimlerdir. Dinsel değişim kavramı bu noktada yetersiz kalacağından onun yerine “inançsal değişim/inanç değişimi” kavramının tercih edilmesi daha doğru görünmektedir.¹

İnsandaki bu değişimi dÖrtlü bir tasnifle ele alan Kayıklık,² bireyin kendi dininde dindarlaşmasına yahut kendi dininden uzaklaşmasına “içten içe”, dinini terk ederek dinsiz kalmasına “içten dışa”, dini inancı yokken bir dine mensup olmasına “dıştan içe”, bir dinden çıkarak başka bir dine geçmesine ise “dinden dine” adını vermektedir. Kayıklık’ın isimlendirmesinden yola çıkarak bireyin din dışındaki inanç değişimlerine de “dıştan dışa” adı verilebilir.

Din ile bir küs bir barışık olan insan, zaman zaman ondan uzaklaşma ya da ona yakınlaşma yoluna gidebilir. Bireyin kendi dinine yaklařmasını³ yahut kendi dininden uzaklařmasını⁴ temsil eden “içten içe” kavramı, mensup olunan din ile kurulan bağı koparmadan gerçekleştirilen bir değişimi ifade etmektedir. Meadow ve Kahoe⁵ yakınlaşma şeklindeki değişime “yeniden bÜtÜnleşme”

¹ Kenan Sevinç, *İnançsızlık Psikolojisi* (İstanbul: amlıca Yayınları, 2017), 34.

² Hasan Kayıklık, “Bireysel Yaşamda Dinsel Değişim”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat FakÜltesi Dergisi* 5/2 (2005), 5-23.

³ Kayıklık, “Bireysel Yaşamda Dinsel Değişim”, 9; Sevinç, *İnançsızlık Psikolojisi*, 34.

⁴ Kayıklık, “Bireysel Yaşamda Dinsel Değişim”, 9.

⁵ Mary Jo Meadow-Richard Kahoe, *Psychology of Religion: Religion in Individual Lives* (New York: Harper & Row, 1984), 94.

anlamında “reintegration” adını verirken; Kayıklık⁶ yakınlaşmaya “kendi dininde dindarlaşıma”, uzaklaşmaya ise “dinsel bütünlüğün bozulması” ismini vermektedir. Gazzalî, Pascal ve eski ABD başkanı Jimmy Carter gibi isimler yeniden bütünleşmeye örnek olarak gösterilmektedir.⁷

Din ile insan arasındaki küslük bazen bağların kopmasına kadar giderek insanın dinden çıkmasıyla sonuçlanabilir. Kayıklık⁸ tarafından “içten dışa” olarak isimlendirilen bu değişim, Meadow ve Kahoe tarafından “counter-conversion” yani “karşı değişim” olarak ifade edilmektedir.⁹ Yıllarca inancını Protestanlığa ve pozitivizme karşı savunan ancak sonunda kendisinin de bir pozitivist olduğunu anlayan Robert Ardigo ve yıllarca dini eğitim alarak müftülük makamına kadar erişen ancak sonunda dinden çıkan Turan Dursun bu değişimin örnekleridir.¹⁰

Turan Dursun’un inanç değişimi, Türkiye Gençlik Teşkilatı’nın İslam’ın Hristiyanlık’tan, müftünün de papadan üstün olduğunu ispatlamaya çalışmasıyla başlamıştır. Bu teşkilat Dursun’u papa ile tanıştırmak istemiş, tanışmaya ön bilgi toplayarak katılmak isteyen Dursun da Hristiyanlığı ilk kez Hristiyan kaynaklarından incelemiştir. Bu aşamada Kur’an ile Kitab-ı Mukaddes arasında büyük bir benzerlik olduğunu anlayan Dursun, İslam peygamberine olan güvenini yitirmiş ve böylece hem müftülük görevinden istifa etmiş hem de hayatına deist olarak devam etmiştir. 3 yıl boyunca bir deist gibi yaşayan Dursun, sonunda Tanrı inancını da kaybetmiş ve ateizme yönelmiştir.¹¹ Onun ilk aşamada yaşadığı değişim “içten dışa”, ikinci aşamadaki değişim ise “dıştan dışa” değişimin bir örneği olarak zikredilebilir.

Bununla birlikte insan için dinsiz yaşamak kolay değildir. Nitekim din, insanın varoluşsal sorgulamalarına cevaplar üretmekle sınırlı kalmayarak onun, toplumla ortak bir değerde buluşmasını da sağlamaktadır. Bu yüzden dinin yokluğu, hem bireyin zor zamanlarında kendisine teskin ve telkin edici cevaplar bulmasını zorlaştırmakta hem de toplumla olan bağında bir eksikliğe yol açmaktadır. Bu durum dinsiz olan bireyin dine girmesiyle sonuçlanırsa Kayıklık’ın tabiriyle “dıştan içe” olarak isimlendirilmektedir. Dıştan içe değişimin ülkemizdeki en tanınmış örneklerinden olan Cem Karaca, solcu olsa da artık dinsiz olmadığını ve cenazesinin alkışlarla değil, tekbirlerle kaldırılmasını istediğini söylemiştir.¹²

Son olarak insan, Tanrı’ya olan inancını yitirmese bile mensup olduğu dine olan inancını yitirebilir. Böyle bir durumda deizme yönelebileceği gibi başka bir dine de yönelebilir. Kayıklık¹³ tarafından “dinden dine” olarak isimlendirilen bu değişim, bir yönüyle “dinden çıkış” diğer yönüyle ise “dine giriş” anlamına gelmektedir.¹⁴ Batılı bir sanatçı olan Cat Stevens din değiştirmenin en tanınmış örneklerinden birisidir.¹⁵ Cat Stevens, kariyerinin en parlak dönemlerini yaşamasına rağmen verem olmasıyla birlikte hayatı sorgulamaya başlamış ve bu dönemde uyuşturucuyu denemeye kadar gitmiş, dinleri ve izmleri araştırmıştır. Yine de aradığı huzuru bir türlü yakalayamamıştır. Kardeşinin Kudüs ziyareti vasıtasıyla Kur’an’la tanışan Stevens, Kur’an’da kusur bulamadığını,

⁶ Kayıklık, “Bireysel Yaşamda Dinsel Değişim”, 9.

⁷ Kayıklık, “Bireysel Yaşamda Dinsel Değişim”, 9; Meadow-Kahoe, *Psychology of Religion: Religion in Individual Lives*, 94.

⁸ Kayıklık, “Bireysel Yaşamda Dinsel Değişim”, 11.

⁹ Meadow-Kahoe, *Psychology of Religion: Religion in Individual Lives*, 11.

¹⁰ Kayıklık, “Bireysel Yaşamda Dinsel Değişim”, 11.

¹¹ Hasan Kayıklık, “Dini İnkâr Bağlamında Turan Dursun”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/1 (2006), 1-14.

¹² İlkin Karaca, “Alkışlarla Değil Tekbirlerle”, *Yeni Mesaj* (09 Şubat 2004).

¹³ Kayıklık, “Bireysel Yaşamda Dinsel Değişim”, 9-10.

¹⁴ Asım Yapıcı, “Müslümanlıktan Hristiyanlığa Geçişin Sebepleri Üzerine Sosyo-Psikolojik Bir İnceleme”, *İslami Araştırmalar Dergisi* 20/2 (2007), 221-238.

¹⁵ Kayıklık, “Bireysel Yaşamda Dinsel Değişim”, 10.

aksine bütün sorularının cevaplarına ulaşmaya başladığını ifade etmiştir. 27 yaşında Müslüman olmaya karar veren Stevens, okuduğu Yusuf kıssasından etkilenerek kendisine “Yusuf İslam” adını vermiştir.¹⁶

Peki bireyi din değiştirme konusunda tetikleyen şey nedir? Hem ülkemizde hem de yurtdışında gerçekleştirilen çalışmalar din değiştiren bireylerin babasız ya da ilgisiz bir babayla büyüme, mutsuz çocukluk tecrübeleri, anne-babanın dini temayülleri, kendi kültürüne yabancılaşma, yabancı kültüre hayranlık duyma, misyonerlik faaliyetleri, romantik ilişkiler, travmatik tecrübeler ve anlam arayışı gibi bazı ortak psiko-sosyal faktörlerin etkisinde kaldıklarını göstermektedir. Konuyu sosyal kimlik kuramı çerçevesinde ele alan Yapıcı¹⁷ ise bu faktörlerde asıl/yeterli neden ve tâli/gerekli nedenler şeklinde bir ayrıma gitmektedir. Ona göre bireyin din değiştirmesindeki asıl neden dini kimliğiyle özdeşleşmemesi ve kendisini avantajlı bir konumda görmemesidir. O, zikredilen diğer tüm nedenlerin ise etkili fakat yetersiz olduğunu ifade etmektedir. Bu noktada din değiştirme üzerinde zihinlerde yer alan tanrı tasavvurlarının da etkili olduğu söylenebilir.

1.2. Tanrı Tasavvuru ve Oluşumu

Son dönem araştırmaları, günümüzün en ilkel kabilesi olarak kabul edilen Avustralya kabilelerinde bile bir “yüce varlık” inancının hâkim olduğunu göstermekte ve bu durum araştırmacılar tarafından “tanrı” düşüncesiyle özdeşleştirilmektedir. Kimi araştırmacılar Budizm gibi dinlerin tanrı inancı barındırmadığını iddia etse de görünen o ki bu tür dinlerde bile liderler, mensuplarının gözünde fazlaca kutsallaşmakta ve zamanla bir tanrı haline gelmektedir.¹⁸ Bu durum, insanın doğuştan yüce bir varlığa inanmaya meyilli olarak dünyaya geldiğinin bir delili olarak da görülebilmektedir. Fakat unutmamak gerekir ki “tanrı” olarak isimlendirebileceğimiz bu yüce varlık, insan tarafından doğrudan doğruya tecrübe edilebilir bir mahiyette değildir. Bu sebeple insan, onu tanıyıp tanımlamak ve onun hakkında iyi ya da kötü bir yorumda bulunmak istediğinde buna ancak tanrıyı nasıl tasavvur ettiğine bakarak karar verebilir.¹⁹

Tasavvur, duygu ve düşünce dünyasını yaşadığı her yeni tecrübeyle yeniden şekillendirme yetisine sahip olan insana özgüdür.²⁰ Tasavvur sözlükte “bir şeyi zihinde canlandırmak, tasarlamak” gibi anlamlara gelmektedir.²¹ İnsanın, çok küçük yaşlarda tanıştığı tanrıyı; sosyo-kültürel çevresinden duydukları, kendi beklentileri, yaşantısı, büyütülme ve düşünme tarzı, bilgi ve yaş seviyesi ve mensup olduğu dinin ortaya koyduğu ilkeler bazında tasavvur etmesine ve böylece tanrının nasıl bir varlık olduğuna karar vermesine ise “tanrı tasavvuru” adı verilmektedir.²² Bu hususu Freud “Tanrı insanı kendi imajında yarattı” ekseninden alıp “İnsan Tanrı’yı kendi imajında yarattı” noktasına kadar getirmiştir.²³ Dolayısıyla tanrı tasavvuru kavramı “tanrıyı” değil, “bireyin zihninde canlandırdığı tasavvuru” ifade etmektedir.²⁴ Bu da gerçekte var

¹⁶ Milliyet, “Yusuf ‘İslam’ Reformu” (16 Ocak 2004), 1; Kayıklık, “Bireysel Yaşamda Dinsel Değişim”, 10.

¹⁷ Yapıcı, “Müslümanlıktan Hıristiyanlığa Geçişin Sebepleri Üzerine Sosyo-Psikolojik Bir İnceleme”, 222.

¹⁸ Bekir Topaloğlu, “Allah (I. Giriş)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/471-498.

¹⁹ Özer Çetin, “Erich Fromm’da Tanrı Tasavvuru”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 18/3 (2018), 75-98.

²⁰ Mehmet Evkuran, “İslam Düşünce Geleneğinde Tanrı Tasavvuru -Tevhid, Tenzih ve Teşbih Kavramları Ekseninde Bir Analiz-”, *İslami İlimler Dergisi* 2/1 (2007), 45-62.

²¹ Mahmut Kaya, “Tasavvur”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/126-127.

²² Hasan Ocak, “Klasik İslam Düşüncesinde İki Farklı Tanrı Tasavvuru”, *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 6 (2018), 125-141; Murat Yıldız, *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi* (İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2007), 10; Beyazıt Yaşar Seyhan, “Üniversite Öğrencilerinde Tanrı Tasavvuru ve Psikolojik İyi Olma Hali Arasındaki İlişkiler”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/1 (2014), 67-68.

²³ Bayram Çınar, “Eş’arî Ekolünde Allah Tasavvuru”, *Erciyes Akademi* 35/1 (2021), 79-110; Ali Köse, *Freud ve Din* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2019), 7.

²⁴ Çetin, “Erich Fromm’da Tanrı Tasavvuru”, 79; Seyhan, “Üniversite Öğrencilerinde Tanrı Tasavvuru ve Psikolojik İyi Olma Hali Arasındaki İlişkiler”, 68; Yıldız, *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi*, 11.

olan tanrı ile zihinde var olan tanrı arasında taban tabana zıtlık olabileceği anlamına gelmektedir. Daha yalın bir dille ifade etmek gerekirse tanrı tasavvuru, tamamen subjektif bir boyut taşımakta ve bu sebeple de tanrı ile eş değer olmamaktadır.

Bununla birlikte insanın nasıl ve neye göre tanrı tasavvuru edindiği de merak edilmiş ve bu durum çeşitli kuramlarla açıklanmaya çalışılmıştır. Bu kuramlardan ilki olan bilişsel kurama göre insan, ömrü boyunca bir gelişim süreci içerisinde ve zihnindeki tanrı tasavvuru da geçirdiği gelişim evreleriyle ilişkilidir.²⁵ Nitekim insan, ana rahmine düştüğü ilk andan itibaren bir düzen içerisinde fiziksel, bilişsel, kişisel, sosyal, duygusal, ahlaksal, cinsel, dilsel ve dinsel açıdan daima büyür ve gelişir.²⁶ İnsanda doğuştan var olan inanma potansiyeli ise toprağa ekilen bir tohum gibi gelişmek için uygun sosyo-kültürel çevre ile karşılaşmayı beklemektedir. Eğer içindeki bu tohum dine ilgili bir sosyo-kültürel çevre ile temas ederse sulak arazideki bir tohum gibi büyüüp filizlenebilmektedir. Fakat dine ilgisiz bir sosyo-kültürel çevre içerisinde ekilmişse kurak arazideki bir tohum gibi yok olup gitmektedir.²⁷ Bilişsel kurama göre dinî gelişim evrelerinden ilki bebeklik-çocukluk evresidir. Bu evredeki birey, çevresinden “din, Allah, peygamber” gibi pek çok dinî kavram işitir ve içinde bulunduğu dönemin de etkisiyle merakla çevresindekilere bu kavramlar hakkında sorular yöneltir. Ardından da büyüklerinin hem din hakkındaki cevaplarına hem de din ile olan ilişkilerine bakarak bu kavramlar hakkında olumlu ya da olumsuz bir tasavvur edinir. Çocuk 2-6 yaşlarına geldiğinde dünyaya antropomorfik bir pencereden bakacağından yüce bir güç olarak gördüğü Tanrı’yu, çevresinde gördüğü en güçlü insan ile özdeşleştirmektedir. Okul hayatına atılmasıyla birlikte zihninde yer alan tasavvura arkadaşlarının ve öğretmenlerinin duygu ve düşünceleri de eklenir.²⁸

Birey, çocukluktan çıkarak ergenliğe doğru yol aldıkça yavaş yavaş soyut düşünmeye başlar ve bebeklik ve çocukluk yılları boyunca edindiği bilinçsiz duygu ve düşüncelerini süzgeçten geçirerek kendisine has yeni ve bilinçli duygular, düşünceler edinir. Zihninde sorgulamaların beraberinde getirdiği şüphelerin hâkim olduğu birey, bu dönemde dinî konular hakkında da birtakım şüpheler duyabilir ve bu sebeple bu dönemde inanç anlamında bir zayıflama yaşanabilir. Ancak ergenlik döneminin sonuna ulaştığında, genç insanın pek çok alanda olduğu gibi din hakkındaki düşünceleri de büyük oranda netleşir.²⁹

Bir diğer evre olan yetişkinlik döneminde ise birey, eş ve iş gibi meselelere yoğunlaşacağından dine zaman ayırmakta zorlanabilir. Eğer bu dönemde yalnızlık, kaygı ve depresyon gibi duygularla boğuşursa dinden uzaklaşabilir. Ve özellikle 40-50 yaşlarına ulaştığında orta yaş bunalımına düşebilir. Genel olarak erkeklerin bu evrede kadınlara nazaran dinî anlamda daha olumlu bir yol izledikleri ileri sürülmektedir. Son evre olan yaşlılık döneminde ise yaklaşmakta olan ölüm, birey üzerinde büyük bir korku yaratır. Bu korkudan uzaklaşmak isteyen yaşlı kimse ise rahatlamak için dine sığınabilir. Fakat elbette ki her bireyin dinî gelişim evresi birbirinin aynısı değildir.³⁰ İlişkisel kuramda ise bireyin tanrı tasavvuru üzerinde özellikle bebeklik yıllarının,

²⁵ Yıldız, *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi*, 15.

²⁶ Aslıhan Atik, “Dini Gelişim Kuramlarına Din Eğitimi Bağlamında Genel Bir Bakış”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 4/3 (2015), 728-743.

²⁷ Eyüp Şimşek, “Çocukluk Dönemi Dini Gelişim Özellikleri ve Din Eğitimi”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4/4 (2004), 207-220.

²⁸ İlhan Topuz, *Dini Gelişim Seviyeleri ile Dini Başačkma Tutumları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2003), 22-24.

²⁹ Topuz, *Dini Gelişim Seviyeleri ile Dini Başačkma Tutumları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*, 25-27.

³⁰ Topuz, *Dini Gelişim Seviyeleri ile Dini Başačkma Tutumları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*, 28-30.

kişiliğinin ve bireysel eğilimlerinin etkili olduğu savunulmaktadır.³¹ Freud'a göre tanrı figürü baba figürüyle ilişkilidir ve ödipal dönemle birlikte nihayete ererek değişmez bir hale bürünmektedir.³² O, bu konuyla ilgili görüşlerine Totem ve Tabu"³³ ve "Bir Yanılsamanın Geleceği"³⁴ kitaplarında yer vermiştir. Tanrı tasavvurunun yani "kutsal baba" figürünün "biyolojik baba" figürü üzerinden şekillendiğini düşünöen Freud, bu görüşünü mitolojik bir hikâye ile temellendirmektedir.

Bu mite göre gücü ve dişileri elinde bulunduran Baba, oğulları tarafından hem korkulan hem de kıskanılan bir niteliktedir. Oğulların korku ve kıskançlığı bir gün birleşerek Baba'yı öldürmeleri ve etini yemeleri ile nihayetlenir. Baba gibi olmak isteyen oğullar artık onun gibi davranmakta ve böylece onun gücünden bir parça güç elde ettiklerine inanmaktadır. Fakat oğullar içlerinde Baba'ya karşı sadece korku ve kıskançlık değil, gizli bir sevgi ve hayranlık da taşımaktadır. Bu sebeple Baba'nın ölümlü, oğulların Baba'yı giderek efsaneleştirmesine ve sonunda onu bir totem ve tapınma nesnesine dönüştürmesine yol açmıştır.³⁵ Tanrı'nın yüceltilmiş bir baba figüründen ibaret olduğunu düşünöen Freud, insanın tanrıyı zor zamanlarda sığınabileceği bir üstün güç olarak tasavvur ettiği ve bu güce biyolojik babasının özelliklerini yansıttığını da ifade etmektedir.³⁶

Freud'un görüşlerini eksik bulan Klein ise konuyu Nesne İlişkileri ismini verdiği bir kuramla açıklamaya çalışmıştır. Ortaya attığı bu kurama göre dünyaya gelen çocuk, ilk olarak annesiyle ilişki ve iletişime geçtiğinden kendisine olan bakışında önce annesinin sonra da diğer yakınlarının tavır ve davranışlarının etkili olduğunu belirtmektedir. Diğer bütün ilişkilinde de kurduğu bu ilk ilişkinin etkisinde kalan birey, Tanrı'yla olan ilişkilini de bu taslak üzerinden şekillendirir.³⁷ Benzer şekilde Nesne İlişkileri Teorisi'nin tanrı tasavvuru konusundaki önemli isimlerinden birisi olan Rizzuto da bireylerin tanrı tasavvurlarının oluşumunda başta anne-baba, bakıcı olmak üzere ilk ilişkide bulunduğu kişilerin etkili olduğunu ve tanrı tasavvuruna söz konusu kişilerle olan ilişkililerin içselleştirilmiş nesne tasarımlarının temel teşkil ettiğini ileri sürmektedir.³⁸ Dolayısıyla bireyin edindiği tanrı tasavvuru, geçmiş ilişki tecrübelerinin etkisiyle şekillenmektedir.³⁹

Kirkpatrick, Bowlby'in ortaya koyduğu Bağlanma Kuramı, dinin inancın değişik yönlerini, bilhassa insanın Tanrı ile olan ilişki ve iletişimini anlamada önemli bir temel teşkil ettiğini ifade etmektedir.⁴⁰ Bu kurama göre dünyaya gelen çocuk, bağlanma dönemi olarak adlandırılan 0-2 yaş aralığında, ihtiyaçlarının yeterli ve zamanında karşılanıp karşılanmadığına bakarak bakım veren kişiye güvenli, güvensiz ya da kaygılı olarak bağlanır, başkalarıyla ve Tanrı ile kurduğu tüm ilişkilinde de annesiyle kurduğu bu bağı referans alır.⁴¹

Tüm bu kuramlardan da anlaşılacağı üzere tanrı, insan için sadece bir tapınma nesnesi değildir. O, insan için aynı zamanda diğer tüm varlıklardan ayrılan özel bir ilişki ve iletişim nesnesidir. Tanrı'yla insan arasında kurulan ilişkinin mahiyeti, insanın Tanrı'yı nasıl tasavvur edeceğini ve bu tasavvurun insanın psikolojisini nasıl etkileyeceğini de belirlemektedir. Nitekim Tanrı'nın

³¹ Yıldız, *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi*, 15.

³² Çetin, "Erich Fromm'da Tanrı Tasavvuru", 80.

³³ Sigmund Freud, *Totem ve Tabu*, çev. Kamuran şipal (İstanbul: Say Yayınları, 2021), 8.

³⁴ Sigmund Freud, *Bir Yanılsamanın Geleceği*, çev. Kamuran şipal (İstanbul: Say Yayınları, 2019), 2.

³⁵ Freud, *Totem ve Tabu*, 8.

³⁶ Freud, *Bir Yanılsamanın Geleceği*, 50-51; Freud, *Totem ve Tabu*, 222.

³⁷ Çetin, "Erich Fromm'da Tanrı Tasavvuru", 80.

³⁸ Ana-Maria Rizzuto, *The Birth of the Living God: A Psychoanalytic Study* (Chicago: University of Chicago Press, 1979), 194.

³⁹ Yıldız, *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi*, 19.

⁴⁰ Lee A. Kirkpatrick, *Attachment, Evolution and the Psychology of Religion* (New York: The Guildford Press, 2005), 52-62.

⁴¹ Çetin, "Erich Fromm'da Tanrı Tasavvuru", 81.

kendilerini sevdiğini, koruyup kolladığını düşünen bireyler kendilerini güvende hissettiklerinden karşılaştıkları zorluklara daha kolay göğüs germektedirler. Tanrı'nın sevgi ve merhametinden şüphe duyanlar ise içlerinde daima cezalandırılma korkusu taşıdıklarından zorluklarla karşılaştıklarında cezalandırıldıklarını düşünmekte ve Tanrı'ya karşı bir öfke hissetmektedir. Bu durum, Tanrı'dan bekledikleri yardımı göremediklerini düşünmelerine de sebebiyet vererek onları Tanrı'nın merhamet ve kudretini sorgulamaya götürmektedir.⁴²

Nitekim yapılan araştırmalar da bunu teyit etmektedir. Bu bağlamda Eldemir kanser hastası olan 40 kişi üzerinde gerçekleştirdiği araştırmasında katılımcılarının Tanrı algılarını incelemiş ve olumsuz Tanrı algısına sahip olan bireylerin depresyon, anksiyete, olumsuz benlik ve hostilite gibi durumlara meyilli olduklarını; buna karşın sevgi yönelimli bir Tanrı algısına sahip olan bireylerin ise bu tarz olumsuz durumlarla daha az karşılaştıklarını tespit etmiştir.⁴³ Erdal ve Efiltili ise çocuğu özel gereksinimli olan 195 anne üzerinde bir araştırma gerçekleştirmiş ve annelerin Tanrı algılarının umut düzeyleri ile pozitif bir ilişki içerisinde olduğunu gözlemlemiştir.⁴⁴ Erdoğan da 596 üniversite öğrencisi üzerinde yaptığı araştırmasında Tanrı algısı sevgi yönelimli olan bireylerin psikolojik açıdan daha dayanıklı olduklarını gözlemlemiştir.⁴⁵ Korkmaz ise 727 yetişkin üzerinde gerçekleştirdiği araştırmasında Tanrı'ya kaygılı bağlanan ve ölüm kaygısı yaşayan bireylerin psikolojik açıdan kendilerini daha kötü hissettiklerini, Tanrı'ya olumlu ve güvenli şekilde bağlanan bireylerinse daha iyi hissettiklerini tespit etmiştir.⁴⁶ Bu araştırma verileri de insan zihninde yer alan Tanrı tasavvurunun bireyin hem din ve Tanrı ile olan ilişkisini hem de psikolojik sağlığını derinden etkilediğini göstermektedir.

2. Araştırma ve Yöntem

2.1. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi

İnsanın dini inanç ve değerleri, hayatında büyük öneme sahiptir ve tüm yaşantısı üzerinde etkilidir. Dolayısıyla insanın kendisi için bu denli önemli olan dini inanç ve değerlerden oluşan bir dini yapıyı terk etmesi ve bunun yerine başka bir dini benimsemesi de elbette kolay değildir. Buna rağmen dünya üzerinde her yıl binlerce insan mevcut dinini terk ederek bunlardan bir kısmı başka bazı dinlere ve inanç sistemlerine yönelebilmektedir.⁴⁷

Araştırmanın konusu, insanın kendisi için büyük önem arz eden dini inançlarını terk ederek başka dine yönelmesinde Tanrı tasavvurlarının etkisini incelemektir. Zira insan, Tanrı ile sağlıklı bir bağ kuramadığında aradaki ilişkiyi sonlandırarak sağlıklı ilişki kurabileceği bir başka Tanrı figürüne yönelebilmektedir. Bu anlamda daha önce din değiştirme ve din değiştirmeyi etkileyen psiko-sosyal faktörler üzerine yapılan araştırmalar olduğu⁴⁸ gibi Tanrı tasavvuru ve Tanrı tasavvurunun

⁴² Funda Eldemir, "Kanser Hastalarında Tanrı Algısının Psikolojik Sağlığa ve Baş Etme Tarzına Etkisine İlişkin Bir Araştırma", *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi* 11/2 (2022), 198-212.

⁴³ Eldemir, "Kanser Hastalarında Tanrı Algısının Psikolojik Sağlığa ve Baş Etme Tarzına Etkisine İlişkin Bir Araştırma", 198.

⁴⁴ Hamiyet Ece Erdal-Erkan Efiltili, "Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Annelerin Umutsuzluk Düzeyi Tanrı Algısı ve Çocuğunu Kabul-Ret Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/1 (2021), 199-223.

⁴⁵ Emine Erdoğan, "Tanrı Algısı, Dini Yönelim Biçimleri ve Özel Dindarlığın Psikolojik Dayanıklılıkla İlişkisi: Üniversite Örneklemi", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 12/29 (2015), 223-246.

⁴⁶ Nuran Korkmaz Erdoğan, "Tanrı'ya Bağlanma ve Psikolojik İyi Olma", *Toplum Bilimleri Dergisi* 6/12 (2012), 95-112.

⁴⁷ Jannik Lindner, "Religious Conversions Statistics: Market Report & Data", *Gitnux* (December 20, 2023).

⁴⁸ Bk. Süreyya Canbolat, *Bir Kelam Problemi Olarak Dinden Dönmenin Sebepleri, Bu Sebeplerin Tarihte ve Günümüzde İslam'dan Dönmeyle İlişkisi, Türkiye'de Hıristiyan Olanlar Örneği* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004); Celal Çayır, *Türkiye'de Din Değiştirip Hıristiyanlığa Geçişin Psiko-Sosyal Etkileri* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008); Marc Galanter vd., "The 'Moonies': A Psychological Study of Conversion and Membership in a Contemporary Religious Sect", *American Psychiatric Association* 136/2 (1979), 165-170; Hayati Hökekleli-Celal Çayır, "Gençlerin Din Değiştirip Hıristiyan Olmasında Etkili Olan Psiko-Sosyal Etkiler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/1 (2006), 23-46; Kayıklık, "Dini İnkâr Bağlamında Turan Dursun", 1-14; Keishin Inaba, "Conversion to New Religious Movements: Reassessment of Lofland/Skonovd Conversion Motifs and Lofland/Stark

farklı değişkenlerle ilişkisini inceleyen çalışmalar da mevcuttur.⁴⁹ Bununla birlikte ilgili literatürde başlıbaşına Tanrı tasavvurlarının din değiştirme üzerindeki, Müslümanlıktan Hristiyanlığa geçişteki etkisini ele alan herhangi bir deneysel çalışmaya rastlanamamış olması, araştırmadan elde edilen bulguların, din psikolojisi ve din eğitimi alanındaki çalışmalara yön verici nitelikte olabileceğini ve ilgili literatüre katkı sağlayabileceğini düşündürmektedir. Böylece olumsuz bir Tanrı tasavvurundan dolayı din değiştiren kişilerin hangi hususlardan etkilendiği, daha önceki dinlerinde var olan olumsuz Tanrı figürünü yeni bir dinin ekseninde olumlu bir Tanrı olarak nasıl yeniden inşa ettikleri daha net anlaşılabilecektir. Dolayısıyla araştırmadan elde edilen bulgular, kişilere Tanrı ile olumlu bir ilişki içerisine girebilmelerinin koşullarına ve imkanlarına dair rehberlik edici bilgiler ve ipuçları barındırabilir.

2.2. Araştırmanın alışma Grubu ve Özellikleri

Araştırmanın alışma grubunu İslamiyet'i terk ederek Hristiyan olmaya karar veren Türkiye'deki farklı Protestan kiliselerine mensup olan 18 yaş ve üzerindeki 19 katılımcı oluşturmaktadır. Kartopu örnekleme yöntemi ile katılımcıların belirlendiği çalışmada, herhangi bir mezhebin mensupları hedef kitle olarak alınmamıştır. Bununla birlikte Protestanlıktaki yayılımcı tavır, Ortodoks ve Katoliklere kıyasla daha fazla esnek oluş, Protestanlara ulaşımı kolaylaştırmış ve tüm katılımcıların Protestanların arasından çıkmasıyla sonuçlanmıştır.

Conversion Process", *Research Center for Human Sciences* 11/2 (2004), 33-47; Emrah Kotori, *Bosna Hersek'te Din Değiştirme ve Dini Dönüşümdede Psiko-Sosyal Etkenler (Tuzla Örneği)* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019); Ali Köse, *Neden İslam'ı Seçiyorlar* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2019); A. J. Krailsheimer, *Conversion* (London: SCM Press, 1980); İli Rahimi, *Kosova'da Din Değiştirmenin Psiko-Sosyolojik Etkenleri* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013); Yapıcı, "Müslümanlıktan Hristiyanlığa Geçişin Sebepleri Üzerine Sosyo-Psikolojik Bir İnceleme"; Y. Sinan Zavalı, "Din Değiştirmenin Psiko-Sosyal Kodları", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (2012), 185-200; Duane Alexander Miller, "The Secret World of God: Aesthetics, Relationships, and the Conversion of 'Frances' from Shi'a Islam to Christianity", *Global Missiology* 9/3 (2012), 1-14.

⁴⁹ Bk. Zeynep Alelik, *Yaşlılık Döneminde Tanrı Tasavvuru ve Benlik Saygısı*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013); M. Kemal Atik, "Kur'an'a Göre Tanrı Tasavvuru", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/7 (2006), 1-27; Peter Benson-Bernard Spilka, "God Image as a Function of Self-Esteem and Locus of Control", *Journal for the Scientific Study of Religion* 12/3 (1973), 297-310; Büşra Dalfidan, *Tanrı Tasavvuru ve Mutluluk İlişkisi*, (Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019); Evkuran, "İslam Düşünce Geleneğinde Tanrı Tasavvuru -Tevhid, Tenzih ve Teşbih Kavramları Ekseninde Bir Analiz-", 45-62; Özlem Güler, *Tanrı'ya Yönelik Atıflar, Benlik Algısı ve Günahkarlık Duygusu* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007); Derya Gülfil, "Ateistlerde Olumsuz Tanrı Algısının Psiko-sosyal Açıdan Değerlendirilmesi", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 8/2 (2019), 1289-1312; Melike Oktay, *Üniversite Gençliğinde Tanrı Tasavvurları İle Kişilik Özellikleri İlişkisi Üzerine Bir Araştırma* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021); Mustafa Öcal, "Okulöncesi ve İlköğretim ağı Çocuklarının Allah Tasavvurları Üzerine Bir Araştırma", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (2004), 59-80; Hasan Peker, "Tanrı ve Din Tasavvuru Bağlamıyla Deizm ve Yayılımlı Üzerine", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/8 (2018), 13-42; Seyhan, "Üniversite Öğrencilerinde Tanrı Tasavvuru ve Psikolojik İyi Olma Hali Arasındaki İlişkiler", 65-97; Eileen C. Eppig, *God-Image and Self-Image in Conversion Testimonies of Ex-Slave Women* (Washington, D. C.: The Catholic University of America, Doktora Tezi, 2000); Song Joon Jang vd., "Images of God, Religious Involvement, and Prison Misconduct among Inmates", *Policy, Practice and Research* 3/4 (2018), 1-21; Ali Ulvi Mehmedoğlu, *Tanrı Tasavvur Etmek* (İstanbul: amlıca Yayınları, 2011).

2.2.1. Araştırmada Yer Alan Katılımcıların Genel Özellikleri

Tablo 1. Katılımcıların Genel Özellikleri

Katılımcılar	Cinsiyet	Yaş	Medeni Durum	Eğitim Düzeyi
K1	Erkek	52	Evli	Lisans Öğrencisi
K2	Erkek	33	Bekar	Lisans Terk
K3	Erkek	36	Evli	YL Mezunu
K4	Erkek	47	Boşanmış	YL Mezunu
K5	Erkek	23	Bekar	Lisans Öğrencisi
K6	Kadın	29	Evli	YL Terk
K7	Erkek	30	Evli	YL Öğrencisi
K8	Kadın	49	Evli	Lise Mezunu
K9	Erkek	49	Evli	Lisans Mezunu
K10	Kadın	28	Evli	Lisans Mezunu
K11	Erkek	37	Evli	Ortaokul Mezunu
K12	Erkek	32	Evli	Lise Mezunu
K13	Kadın	23	Bekar	Lisans Öğrencisi
K14	Kadın	50	Evli	Lise Mezunu
K15	Kadın	19	Bekar	Lisans Öğrencisi
K16	Erkek	30	Evli	Lisans Mezunu
K17	Kadın	21	Bekar	Lisans Öğrencisi
K18	Erkek	37	Evli	YL Öğrencisi
K19	Erkek	56	Boşanmış	Lisans Mezunu

Tablo 1'den anlaşılacağı üzere katılımcıların 12'si erkek, 7'si ise kadın olan bu çalışmada en küçük katılımcı 19, en büyük katılımcı ise 56 yaşındadır. Medeni durumlarına göre 12'si evli, 5'i bekar, 2'si boşanmıştır. Eğitim düzeyleri açısından ise 1'i ortaokul, 3'ü lise, 4'ü lisans, 2'si de yüksek lisans mezunudur. 5'i lisans, 2'si yüksek lisans öğrencisi olup 1'i lisansı, 1'i de yüksek lisansı terk etmiştir.

2.2.2. Araştırmada Yer Alan Katılımcıların Dinî Özellikleri

Tablo 2. Katılımcıların Din ile ilgili Genel Özellikleri

Katılımcılar	Ailesinin Mezhebi	Din Değişirme Yaşı	Hristiyanlıktaki Süre
K1	Sünnî	42	10 yıl
K2	Sünnî	27	6 yıl
K3	Sünnî	16-17	20 yıl
K4	Sünnî	40	7 yıl
K5	Sünnî	17	6-7 yıl
K6	Sünnî	19	10 yıl
K7	Alevî	18-19	11-12 yıl
K8	Alevî	30	19 yıl
K9	Sünnî	24	25 yıl
K10	Alevî	24	5-6 yıl
K11	Sünnî	31	6 yıl
K12	Sünnî	28	3-4 yıl
K13	Sünnî	20-21	3 yıl
K14	Sünnî	29	21 yıl
K15	Nusayrî	14	6 yıl
K16	Sünnî	16	15 yıl
K17	Sünnî	18	3 yıl
K18	Sünnî	23	14 yıl
K19	Sünnî	33	23 yıl

Tablo 2'de görüldüğü üzere mezhep açısından katılımcılardan büyük bir kısmı (15 kişi) Sünnî, 3 kişi Alevî, 1 kişi ise Nusayrî olduğunu ifade etmiştir. Araştırmada 3 katılımcı, 3-4 yıldır, 6 katılımcı 6-7 yıldır, 7 katılımcı 10-20 yıldır ve 4 katılımcı ise 20-25 yıldır Hristiyan olduklarını belirtmişlerdir. Din değiştirme yaşlarına bakıldığında, en erken 14 yaşında, en geç ise 42 yaşında iken din değiştirdikleri görülmektedir.

2.3. Araştırmanın Yöntemi, Verilerin Toplanması ve Analizi

Müslümanlıktan Hristiyanlığa geçişte Tanrı tasavvurlarının din değiştirmeye olan etkisinin incelendiği bu çalışmada, nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Nicel araştırmalar, ele alınan konuyu sayısal verilere dökmeyi sağlarken nitel araştırmalar ise bireylerin duygu ve düşünce dünyasını daha yakından ve derinlemesine incelemeyi mümkün hale getirmektedir.⁵⁰ Dolayısıyla araştırmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması tercih edilmiştir. Durum çalışması ile bir bireyin, kurumun, sürecin veya olayın bütüncül bir şekilde incelenmesi söz konusu olabilmektedir.⁵¹

Bu bağlamda din değiştirerek İslamiyet'ten Hristiyanlığa geçiş yapan 18 yaş ve üzeri 19 erkek ve kadın katılımcı üzerinde gerçekleştirilen çalışmada, din değiştiren bireylerin eski ve yeni tanrı tasavvurlarına dair bilgiler, yarı yapılandırılmış mülâkat tekniğiyle toplanılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla öncelikle Karaca ve Hacıkeleşoğlu'nun Allah Tahayyülleri Ölçeği'nden ve Güler'in Tanrı Algısı Ölçeği'nden esinlenerek katılımcıların din ve tanrı tasavvurlarını tespit etmeyi kolaylaştıracak açık uçlu sorular hazırlanmıştır.⁵² Hazırlanan açık uçlu sorularla kişilerin dini bilgi seviyeleri değil, duygu, düşünce ve tasavvurlarının ölçülmesi hedeflenmiştir. Görüşme/mülâkat tekniğinin alt dallarından biri olan yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinde araştırmacı, katılımcılara yönelteceği soruların bir kısmını önceden açık uçlu olacak şekilde hazırlayıp ayrıca görüşme esnasında katılımcılara bu soru kalıplarına bağlı kalmaksızın bazı sorular yöneltebilmektedir. Dolayısıyla araştırmacı görüşme esnasında katılımcıların verdiği cevaplar üzerinden ürettiği yeni soruları da katılımcılara yöneltebilmektedir. Böylece katılımcılardan duygu ve düşüncelerini betimleyen yanıtlar almayı hedef edinmektedir.⁵³ Bu bağlamda araştırmacı, mülâkat esnasında önceden belirlenen temalara göre hazırlanan açık uçlu soru kalıplarına tamamen bağlı kalmadan kapalı kalan hususların açıklığa kavuşturulmasında hem katılımcıların ilave etmek istediği ayrıntılardan hem de kullandıkları çarpıcı ifadelerden hareketle konuyla ilişkili yeni sorular üretmiştir. Böylece sadece katılımcılardan cevap almakla yetinilmemiş ayrıca onların verdiği cevaplarla ne kastettikleri de derinlemesine anlaşılmaya ve analiz edilmeye çalışılmıştır. Bunun yanında araştırmada kullanılan diğer bir veri toplama tekniği ise katılımcı gözlem tekniğidir. Araştırmacının konu hakkında bilgi sahibi olduğu ve katılımcıları bu bilgi çerçevesinde gözlemlediği katılımcı gözlem tekniğinde, hem grubun özellikleri hem de grup içerisindeki bireylerin birbirleriyle olan iletişimleri gözlemlenerek not, ses ya da görüntü kaydı alınabilmektedir.⁵⁴ Katılımcı gözlem tekniğinde araştırmacının grubu incelemek amacıyla gruba dahil olması ve grubun kendisine has özelliklerini analiz etmeye çalışması esas olduğu için⁵⁵ bu bağlamda kilise önderlerinin izniyle Pazar âyinlerine katılım sağlanmış ve bireylerin ibadet esnasındaki tutum ve davranışları gözlemlenmeye çalışılmıştır. Âyinler esnasında yapılan gözlemlerden elde edilen veriler araştırmacı tarafından not edilerek kayıt altına alınmış ve Müslümanlıktan Hristiyanlığa geçiş yapan kişilerin Tanrı tasavvurlarını, Tanrı ile ilişkilerini anlamakta ve yorumlamakta bu veriler göz önünde bulundurularak onlardan da faydalanılmıştır.

⁵⁰ Jale Balaban Salı, "Verilerin Toplanması", *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, ed. Ali Şimşek (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2012), 136-142.

⁵¹ Ali Yıldırım-Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayınları, 2011), 77.

⁵² Faruk Karaca-Hızır Hacıkeleşoğlu, "Allah Tahayyülleri Ölçeği", *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 2/54 (2020), 67-83; Özlem Güler, "Tanrı Algısı Ölçeği (TA): Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48/1 (2007), 123-133.

⁵³ Temmuz Gönc Şavran, "Nicel ve Nitel Araştırmalarda Kullanılan Araştırma Teknikleri", *Sosyolojide Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, ed. Temmuz Gönc Şavran (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2018), 86.

⁵⁴ Balaban Salı, "Verilerin Toplanması", 149-151.

⁵⁵ Gönc Şavran, "Nicel ve Nitel Araştırmalarda Kullanılan Araştırma Teknikleri", 90.

Katılımcıların içinde buldukları geleneğin de etkisiyle Tanrıyı hem “Tanrı” hem de “Allah” olarak isimlendirdikleri görülmüş ancak eski-yeni din/Tanrı ayrımı yapabilmek adına sorularımızda İslamiyet’in tanrısı için “Allah”, Hristiyanlığın tanrısı için ise “Tanrı” kavramının kullanılması tercih edilmiştir. Veri toplama öncesinde alınan etik kurul izinlerinden sonra Türkiye’nin farklı şehirlerinde bulunan pastörlere “kutsalkitap.org” sitesi üzerinden ulaşılmış ve din değiştirerek İslamiyet’ten Hristiyanlığa geçiş yapan kişiler, mail yoluyla araştırmaya davet edilmiştir.

Davet mailine olumlu olarak dönüş yapan ve araştırmada yer almak istediğini belirten pastörlerle iletişime geçilerek görüşme için gün ve tarih belirlenmiştir. Ayrıca pastörlerden, kiliselerine üye olan ve din değiştirmiş olan diğer bireyleri de araştırmadan haberdar etmeleri istenmiş ve böylece pastörler dışında din değiştiren bireylere de ulaşım sağlanmıştır. Ocak -Ekim 2022 tarihleri arasında yürütülen mülakat süreci, hem katılımcıların farklı şehirlerde ikamet etmelerinden hem de pandemiden dolayı online olarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma verilerinin toplanması esnasında her bir katılımcı görüşme öncesinde çalışma hakkında bilgilendirilmiştir. Akabinde ÇOMÜ LEE Bilimsel Araştırma Etik Kurulu’nun 20.01.2022 tarih ve 02/47 sayılı kararı ile etik kurul izinleri alınmış olan araştırmaya katılmada gönüllülük ilkesinin esas olduğu ifade edilerek gönüllü katılımcılardan mülakat sorularına verecekleri cevapların ses kaydı yöntemiyle muhafaza edilmesi konusunda izin talep edilmiştir. Kayıt altına alınan bu veriler mülakatların tamamlanmasının ardından yazıya geçirilerek içerik analizine tâbi tutulup incelenmiş ve belirlenen temalar ve kodlar tablolar halinde görselleştirilmiştir. Yapılan çalışmanın güvenilirliğini ortaya koymak için bulgular kısmında katılımcıların mülakat sorularına verdikleri cevaplardan zaman zaman kesitler sunulmuştur. Ayrıca kodlama güvenilirliği yönteminden de yararlanılmıştır. Araştırmada toplanan veriler dört ay arayla iki kez içerik analizine tabi tutulmuş ve elde edilen bulguların %90 birbiriyle uyumluluk gösterdiği tespit edilmiştir. Diğer araştırmalarda olduğu gibi bu araştırmada da bazı sınırlılıklar mevcuttur. Buna göre yapılan çalışma online olarak gerçekleştirilen mülakat sonucunda 19 gönüllü katılımcıdan elde edilen verilerle, araştırmanın yapıldığı zaman dilimiyle ve mülakatta yer alan sorulara verilen cevaplarla sınırlıdır.

3. Bulgular, Yorum ve Tartışma

3.1. Eski ve Yeni Dinlerindeki Tanrı Tasavvurları

İslamiyet’ten Hristiyanlığa geçen katılımcıların tanrı tasavvurlarını tespit edebilmek amacıyla ilk olarak “Din değiştirmeden önce Allah’ı düşünmenin katılımcılara hangi duyguları hissettirdiği, nasıl bir Tanrı tasavvuruna sahip oldukları” anlaşılmaya çalışılmıştır.

Tablo 3. Din Değiştirmeden Önce Allah Tasavvurları

Kodlar	F	Katılımcılar
Cezalandıran	6	K1, K2, K11, K12, K13, K15
Korku veren	8	K2, K3, K5, K11, K13, K14, K15, K16
Kendisinden utanılan	1	K3
Küçümseyen/layık olunamayan	1	K6
Karşısında günahkâr hissedilen	1	K13
İlişki kurulamayan/uzak	4	K1, K7, K15, K16
Varla yok arası olan	2	K8, K10
Çetele tutan	1	K7
Mecburen sığınılan	2	K3, K16
Saygı duyulan	3	K5, K14, K16
Kötülüğün kaynağı olan	1	K12
Sevgi, huzur, mutluluk veya heyecan veren	6	K4, K9, K14, K16, K17, K19
Güvenli bir sığınak olan	2	K17, K18

Tablo 3'te görüleceği üzere din değiştirmeden önceki süreçte 6 katılımcı “cezalandıran”;8 katılımcı “korku veren”; 4 katılımcı “ilişki kurulamayan”; 2 katılımcı “varla yok arasında olan”; 2 katılımcı “kendisine mecburen sığınılan”; 3 katılımcı “saygı duyulan”; 6 katılımcı “sevgi, huzur, mutluluk ya da heyecan veren”; 2 katılımcı ise “güvenli bir sığınak” olarak Tanrı'yı tasavvur ettiğini dile getirmiştir.

Katılımcıların Tanrı'yı tanımlama ifadelerine daha genel bir açıdan bakıldığında ise yarısına yakınının (9 kişi) olumsuz; 5 kişinin olumlu; 3 kişinin ise hem olumlu hem de olumsuz tanımlamalarda buldukları tespit edilmiştir. Bunların dışında kalan 2 kişi ise o dönem Allah'ın kendisi için “varla yok arasında” olduğunu söylemektedir.

Eski Tanrı tasavvurunun olumsuz olduğunu söyleyebileceğimiz K15 o dönem hissettiklerini şu sözleriyle dile getirmektedir: “Bana daha çok korku hissettiriyordu. O'nunla konuşmak istiyordum ama sanki bu yanıştı. Belki Kur'an kursunda duyduklarım ya da anlamadığım sureleri okumam buna sebep olmuştur. Ama böyle bir korku her zaman vardı. O korkuyu istemiyordum ve kovmak istiyordum. Yine de bir korku ve çekingenlik vardı. Müslümanken Allah'ı elinde kırbaç olan biri olarak düşünüyordum...”

Bu sözleriyle uzak ve korkutucu bir Tanrı tasavvur ettiğinden bahseden K15 buna Kur'an kursunda duyduklarının ya da Kur'an'ı anlamadan okumasının sebep olabileceğini ifade etmektedir. Bir diğer katılımcı olan K1 ise: “Çocukluktan beri 'Allah çarpar' şeklinde işittiğim bazı söylemler vardı. Elbette bir yargı sahibi var ama bana kalırsa eğitim verirken bu noktada yanış bir yöntem uyguluyoruz. Günahkâr olduğumu, sırat köprüsünden geçemeyeceğimi, Allah'ın beni cezalandıracağını ve benim Cennet'e gitmemin imkânsız olduğunu düşünüyordum. Sonuçta her insanın nihai hedefi Cennet'e gitmektir. Ama ben 'Allah beni bağışlamadığı sürece bunu kendi başıma başaramayacağım' diye düşünüyordum. Bunun yanı sıra yaratıcıyı aradığım dönemde O'nun benim için ne ifade ettiğini ve bendeki konumunun neresi olduğunu da düşünmeye başlamıştım. Ardından da O'nunla doğru düzgün bir ilişkim olmadığını ve O'nun bende bir yeri bulunmadığını anladım.” demek suretiyle Allah ile ilgili sosyal çevreden işittiği olumsuz sözlerin zihninde yer alan Allah tasavvuruna nasıl yansıdığını açıklamaktadır. Görüldüğü üzere hem sosyal çevresindeki bireylerden işittiği “Allah yakar” türündeki olumsuz sözler hem de ceza ağırlıklı olarak çizilen ahiret tablosu K1'i affedilemez olduğuna ikna etmiştir. Bu da onu Allah'la kurduğu ilişki ve iletişimi sorgulamaya götürmüş, sonunda Allah'ın kendisinde bir yeri olmadığı düşünçesine ulaştırmıştır. K11: “Allah bize; kızan, cezalandıran ve korkulması gereken bir şey olarak öğretildi. Hiçbir zaman Allah sevgisi diye bir şey öğretilmedi.” sözleriyle K16 da: “O, zor zamanlarda son seçenek olarak başvurabileceğimiz bir güçtü. Bana korku ve saygı hissettiriyordu. İbadet ederken böyle hissederdim. O zamanlar çok sıcak, çok samimi bir ilişkim yoktu. Ama bir Tanrı arayışım da yoktu. Çünkü bize sunulan, öğretilen buydu. Kısaca korku, saygı ve bazen de samimiyet duygusuydu. Cuma namazı kılmak ya da Yasin kitaplarını okumak gibi ibadetleri yaparken de huzur hissettiriyordu.” ifadesiyle K1'i teyit etmektedir.

Elbette ki bireylerin zihinlerinde yer alan olumsuz tasavvurların tek sorumlusu sosyal çevreden işitilen olumsuz sözler değildir. Bu tasavvur üzerinde aileyle kurulan ilişkiler, bireylerin geçmiş tecrübeleri gibi faktörler de etkin bir rol oynamaktadır. Nitekim aile baskısı sebebiyle “mecburen” dünyaya getirildiğini söyleyen ve bu sebeple annesinin 6 yıl boyunca ağır bir depresyon yaşadığını belirten K6 Allah'la ilgili olan duygularını şu sözleriyle ifade etmektedir: “Bir keresinde camideki ablalarla birlikte bir tiyatro oyunu sergilemiştik. Tam olarak hatırlamıyorum ama ben o oyunda Allah'ı ya da Hz. Muhammed'i canlandırmıştım. Hiç kimse

O'nun suretinin görülmesini uygun bulmadığı için ben o oyunda arka planda kalmış ve sadece seslendirme yapmıştım. Diğer bütün oyunculara sahnede oynamıştı. Bu benim için çok ilginç ve hoş olmayan bir deneyimdi. Çünkü (hiç) kimse O'nu görmeye ve tiyatrodan canlandırmaya layık değildi. O zaman 'Neden Allah'ı görmeye layık değilim?', 'İnsanlar neden Allah'ı görmüyorlar?' gibi şeyler düşünmüştüm. Küçüktüm ama Allah'la özdeşleştirdiğim düşünce buydu. Beni etkileyen bir diğer şey de camideki hocanın 'Kadınlar erkeklerden daha aşağıda, Kur'an'da da böyle yazıyor, kadınlar hayatları boyunca erkeklere itaat etmelidir' şeklindeki öğretileriydi. Hoca, camide ısrarla bunu söylemişti. Bir defasında da 'Bütün âlem Hz. Muhammed'in yüzü suyu hürmetine yaratılmıştır' diye bir âyet okumuştum ve 'Ben nasıl olur da bir insanın yüzü suyu hürmetine yaratılabilirim?' diye düşünmüştüm. Bu beni çok rahatsız etmişti. Bu benim için kabul edilemez bir şeydi."

Anne-babası tarafından istenmediğini, görmezden gelindiğini, yok sayıldığını ve "mecburen" dünyaya getirildiğini düşünen biri için sahnenin arka planında kalmak, hiç kimsenin canlandırmaya layık olmadığı bir Tanrı'ya ya da peygambere inanmak, cinsiyeti yüzünden alt kademe sayılmak ve bir insanın yüzü suyu hürmetine yaratıldığına inanmak oldukça zor görünmektedir.

Katılımcının âyet sandığı fakat aslında bir hadis rivayeti olan "yüzü suyu hürmetine" ifadesinin kaynağının sahih olup olmaması başka araştırmaların konusudur. Fakat Din Psikolojisi açısından bu cümlelerden çıkarabileceğimiz sonuç "algıda seçicilik" ile dine bakış arasında da önemli bir ilişki bulunduğu. İstenmeyen çocuk olduğuna inanan bir bireye başka birinin yüzü suyu hürmetine yaratıldığına söylenmesi tabiri caizse yaraya tuz basmak gibidir. Dolayısıyla hadis rivayetinde geçen ifade sıradan birini rahatsız etmese bile bu katılımcı için olumsuz bir anlam çıkarımına sebep olmuştur.

Din değiştiren 33 bireyin otobiyografisi üzerinden araştırma yürüten Yapıcı⁵⁶ da katılımcılarının İslam'a yönelik eleştirilerini incelemiş ve katılımcılarından %24,24'ünün "cezalandırıcı" bir Tanrıdan bahsettiğini tespit etmiştir. İslamiyet'ten Hristiyanlığa geçişleri araştıran bir diğer araştırmacı olan Canbolat⁵⁷ ise katılımcılarına "İslam'da Allah'ın rahmeti azabını geçmektedir" düşüncesine katılıp katılmadıkları sorusunu yöneltmiş ve katılımcılarının %22'sinden "katılıyorum", %56,1'inden "katılmıyorum", %7,3'ünden ise "kararsızım" cevabını almıştır. Ardından katılımcılarına "İslam'da Allah affedici ve bağışlayıcıdır" düşüncesine katılıp katılmadıklarını da soran Canbolat, bu sorusuna katılımcıların %26,8'inin "katılıyorum", %46,3'nün "katılmıyorum", %14,62'sinin de "kararsızım" şeklinde cevap verdiğini tespit etmiştir.

Canbolat katılımcılarına İslam'daki Allah tasavvuru hakkında ne düşündükleri sorusunu da yöneltmiş ve %14,6'sından "kendisine itaat etmeyenleri cezalandıran", %31,7'sinden "azabı rahmetinden çok olan", %4,9'undan "kendisine itaat etmeyenleri cezalandıran ve azabı rahmetinden çok olan", %9,8'inden "rahmeti azabını geçen", %17,1'inden "rahmetini ve azabını gerektiği yerde gösteren", %2,4'ünden ise "Kur'an'daki Allah net değil" cevabını almıştır.⁵⁸ Netice itibarıyla Canbolat'ın katılımcılarından yaklaşık yarısının (%54,1'inin) Allah'ı "cezalandırıcı"

⁵⁶ Yapıcı, "Müslümanlıktan Hristiyanlığa Geçişin Sebepleri Üzerine Sosyo-Psikolojik Bir İnceleme", 228.

⁵⁷ Canbolat, *Bir Kelam Problemi Olarak Dinden Dönmenin Sebepleri, Bu Sebeplerin Tarihte ve Günümüzde İslam'dan Dönmeyle İlişkisi, Türkiye'de Hristiyan Olanlar Örneği*, 103.

⁵⁸ Canbolat, *Bir Kelam Problemi Olarak Dinden Dönmenin Sebepleri, Bu Sebeplerin Tarihte ve Günümüzde İslam'dan Dönmeyle İlişkisi, Türkiye'de Hristiyan Olanlar Örneği*, 80-81.

bir tanrı olarak tasavvur ettiği yönündeki bulgusunun, bizim araştırmamızdan elde edilen verilerle benzerlik gösterdiği söylenebilir.

Bireylerin din değiştirdikten sonraki tanrı tasavvurlarını belirleyebilmek amacıyla ise “Din değiştirdikten sonra Tanrı’yı düşünmenin katılımcılara hangi duyguları hissettirdiği, Tanrı’yı nasıl tasavvur ettikleri” anlaşılmaya çalışılmıştır.

Tablo 4. Din Değiştirdikten Sonra Tanrı Tasavvurları

Kodlar	F	Katılımcılar
Kutsal	2	K4, K16
Mükemmel	1	K19
Sonsuz	2	K8, K9
Duruğu Değişmeyen/Karakteri olan	2	K7, K16
Seven	9	K1, K2, K3, K4, K7, K9, K11, K16, K17
Sevinç, coşku, mutluluk, esenlik, huzur, heyecan veren	14	K1, K2, K3, K4, K5, K8, K9, K10, K12, K13, K14, K15, K17, K18
Umut ve güven veren	7	K3, K4, K6, K8, K9, K14, K17
Merhametli	5	K1, K2, K3, K13, K17
Fedakâr	3	K1, K9, K17
Adaletli	2	K1, K16
Olumlu İlişki ve İletişim kurulan	10	K1, K2, K4, K5, K8, K9, K10, K15, K16, K18
İnsanı değiştiren/dönüştüren ve ona müdahale eden	4	K8, K9, K10, K16
Kızan/Kızılan	2	K6, K16

Tablo 4’te görüleceği üzere yeni dinlerinde tasavvur ettikleri tanrıyı tarif ederken katılımcılardan yarısına yakını (9 katılımcı) “seven”; büyük çoğunluğu (14 katılımcı) “sevinç, coşku, mutluluk, esenlik, huzur ya da heyecan hissettiren”; 7 katılımcı “umut ve güven veren”; 5 katılımcı “merhamet eden”; yaklaşık yarısı (10 katılımcı) “kendisiyle olumlu ilişki ve iletişim kurulan”; 4 katılımcı “insanı değiştiren/dönüştüren ve ona müdahale eden”; 2 katılımcı ise “kızan ya da kızılan” ifadesini kullanmıştır.

Bu nitelgeler arasında sadece “kızan ya da kızılan” şeklindeki ifadenin olumsuz bir nitelik taşıdığı düşünülebilir. Fakat “kızan/gazabı olan” nitelemesinde bulunan K16: “şimdi inandığım Tanrı sevgi üzerine kurulu ama O’nun gazabı, kutsallığı ve adaleti de var. Sadece sevgi üzerine kuruludur ya da O’ndaki en baskın şey sevgidir de diyemem.” diyerek bu kızgınlığın adaleti sağladığına vurgu yaparken; “kızılan” nitelemesinde bulunan K6 ise: “Genel anlamda Tanrı bana güven veriyor ve ayaklarımı yere sağlam basmamı sağlıyor. Bazen beni çok kızdırıyor çünkü sorularıma anında cevap vermeyebiliyor. Bu çok gıcık bir huy. Ama sanırım ben de biraz kızmaya meyilli biriyim.” diyerek kendi fevri mizacını eleştirmektedir. Cevaplardan da anlaşılacağı üzere katılımcılar “kızan ya da kızılan” nitelemesini olumsuz olarak görmemektedir.

Katılımcıların cevapları arasında %73,68’lik oranla en çok “sevinç, coşku, mutluluk, esenlik, huzur ya da heyecan hissettiren” nitelemesinin bulunduğu görünmektedir. Bu nitelirmede bulunan katılımcılardan biri olan K10: “Tanrı’yı düşünmek bana mutluluk ve sevinç hissettiriyor. Tanrı’nın benimle olduğunu biliyorum. Evet, O’nu düşünmek de çok güzel ama daha da önemlisi O, zaten benimle. O şu an aslında karşımda, yanımda, içimde. Yani benimle. O, konuşmalarıma da yön veren bir güç aslında.” derken bir diğerisi olan K18 ise: “O’nu düşünmek bana, tamamen kendimi O’na ait hissettiriyor. Biz Hristiyanlar Tanrı’nın bir egemenliği olduğuna inanıyoruz. Ben O’nu düşündüğüm zaman mutlu oluyorum ve o egemenliğin, o büyük ailenin bir parçası olduğumu hissediyorum.” demektedir.

Katılımcıların sevinç ve mutluluk gibi pozitif duygulardan sonra en çok zikrettikleri özelliklerin sırasıyla “kendisiyle olumlu ilişki ve iletişim kurulabilen”; “seven”; “umut ve güven veren” ve

“merhamet eden” olması da dikkat çekicidir. Sonuç olarak 19 katılımcıdan tamamının bu soru karşısında olumlu bir tanrı tasavvurundan bahsettiği söylenebilir.

Dolayısıyla Müslümanlıktan Hristiyanlığa geçiş yapan kişilerden elde edilen verilerden katılımcıların din değiştirmeden önce daha çok “ceza veren”, “korkutan” ve “samimiyet kurulamayan” bir Allah tasavvur ettikleri, din değiştirdikten sonra ise “sevinç ve coşku gibi duygular hissettiren”, “ilişki ve iletişim kurulabilen”, “seven”, “merhamet eden” “umut ve güven veren” bir Tanrı tasavvur etmeye başladıkları aşikardır.

3.2. Eski ve Yeni Dinlerindeki Tanrı Tasavvurlarının Karşılaştırılması

Katılımcıların din değiştirmeden önce ve din değiştirdikten sonra Tanrı tasavvurları arasındaki farkı daha bariz bir şekilde görmek için “Allah ile Tanrı arasındaki farkların neler olduğu” ve “Din değiştirmeye birlikte ilahi varlığı tasavvur edişlerinde ne gibi değişikliklerin olduğu” anlaşılmaya çalışılmıştır.

Tablo 5. Eski-Yeni Dinlerindeki Tanrı Tasavvurlarının Karşılaştırılması

Kodlar	F	Katılımcılar
Allah uzak, iletişim kurulamayan, Tanrı yakın, iletişim kurulan	14	K1, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K11, K14, K15, K16, K17, K18, K19
Allah cezalandırıcı/korkutucu, Tanrı seven/affeden	12	K1, K2, K3, K7, K8, K10, K12, K13, K14, K15, K17, K19
Allah mekanik/hayata müdahalesiz, Tanrı dinamik/müdahaleci	1	K16
Allah sevdiği hissedilmeyen, Tanrı sevdiği hissedilen	4	K6, K14, K15, K18
Allah'ta her şey kişinin eylemleriyle alakalı, Tanrı'da tam tersi	1	K14
Allah utanç hissettiren, Tanrı utandırılmama hissettiren	1	K3
Allah'a kızgın olma, Tanrı'ya minnettar olma	1	K7
Allah işitmeyen, Tanrı her şeyi işiten	1	K6
Allah kendisi adına savaşılmasını ve çok eşlilik gibi şeyleri onaylayan, Tanrı onaylamayan	1	K10

Tablo 5'te görüleceği üzere katılımcılardan büyük bir kısmı (14 katılımcı) “Allah'ın bende bir konumu yoktu/uzaktı ve O'nunla iletişimim yoktu, Tanrı'yla bir ilişkim, iletişimim ve yakınlığım var”; yarısından fazlası (12 katılımcı) “Allah'ta ceza/korku hakimdi, Tanrı'da ise sevgi/affedicilik hakim” şeklinde Allah ile Tanrı arasındaki farkı dile getirmişlerdir. Diğer taraftan 4 katılımcı “Allah'ın beni sevdiğini hissetmiyordum, Tanrı'nın sevdiğini hissediyorum”; 1'er katılımcı “Allah utanç hissettiriyordu, Tanrı ise utandırılmamak”; “Allah'a kızgındım, Tanrı'ya minnettarım”; “Allah düşüncelerimi duyamaz diye düşünüyordum, Tanrı ise her şeyi duyabilecek kadar egemen”; “Allah kendisi adına savaşılması ve çok eşlilik gibi şeyleri onaylıyordu Tanrı ise onaylamıyor” şeklinde ilgili soruya cevap vermişlerdir.

Yönelttiğimiz sorulardan elde edilen cevaplar, katılımcıların zihinlerinde önemli bir tanrı tasavvuru değişiminin yaşandığını göstermesi açısından dikkat çekicidir. Nitekim bu katılımcılardan biri olan K9, yaşadığı değişimi: “Allah'ın atar damarımdan daha yakın olduğu söylene de O, uzak bir tanrıydı. O'na sesimizi duyurmaya ve O'nu hoşnut etmeye çalışıyorduk. İyi şeyler yapmaya çalışıyorduk çünkü basamakları çıkmak ve O'na yaklaşmak için bir mücadele gerekiyordu. Bir arkadaş bana ‘Siz Tanrı'yı o kadar küçümsüyorsunuz ki sizinle oturup akşam yemeği yediğine inanıyorsunuz’ demişti. ‘Evet’ dedim, ‘Tanrı bizimle oturup akşam yemeği yer, o kadar yakınız.’ Sadece yemekte değil, her an benimle. O kadar yakın hissediyorum. Yanımda bir arkadaşım varmış gibi hissediyorum. O kadar hoş bir durum yani.” şeklindeki sözleriyle dile getirmektedir.

Nijerya örneği üzerinden 46'sı (70,8) İslamiyet'ten Hristiyanlığa, 19'u (%29,2) ise Hristiyanlıktan İslam'a geçen 65 kişinin din değiştirme sürecini araştıran Oshun da katılımcılarına yeni bir dine geçme aşamasında kendilerine çekici gelen unsurların neler olduğu sorusunu yöneltmiştir. Bu sorusuna karşılık İslamiyet'ten Hristiyanlığa geçen bireylerden "huzur ve sevgi dini" (%21,5), "basit ve açıklık" (%18,5), "İncil'in Arapça olmaması" (%16,9), "özgürlükçü" (%9,2), "kilisede söylenen ilahiler" (%7,7), "modern ve ilerlemeci" (%7,7), "kolaylık dini" (%6,2), "özel ilişki" (%6,2) cevaplarını almıştır. Aynı soruyu Hristiyanlıktan İslamiyet'e geçen katılımcılarına da yönelten Oshun, "tesettür" (%10,8), "davet şekli" (%9,2), "kardeşlik" (%9,2), "ahlak" (%7,7), "Allah ile aracısız ilişki" (%4,6), "ibadetler" (%4,6), "huzur verici" (%3,1), "zorlamayan tavır" (%3,1) cevaplarına ulaşmıştır.⁵⁹ Onun elde ettiği cevaplardan yola çıkarak da sevgi ve huzur hissi, anadile verilen önem, insanlarla ve Allah ile kurulan ilişki gibi faktörlerin dine ve Tanrı'ya olan bakış açısı üzerinde belirleyici olduğu söylenebilir. Bununla birlikte din eğitiminde anadile önem verilmesi, Tanrı ile kurulan ilişkiyi içselleştirmeyi kolaylaştırmasının yanı sıra milliyetçi duyguları da okşamaktadır. Bu da özellikle bulunduğu bölgede azınlık konumunda olan kitlelerin o dine karşı sempati beslemesine sebep olmaktadır. Dolayısıyla bu unsur, azınlık olduğu için kendisini bulunduğu topluma ait hissetmekte zorlanan bireyleri başka bir dine geçme konusunda daha kolay ikna edebilmektedir. Nitekim Güney Koreli misyonerler üzerinde araştırma yürüten Özbek de misyonerlerin Türkiye'deki çalışmalarını özellikle Kürt ailelerin daha yoğun bulunduğu güney ve doğu bölgelerinde yürüttüklerini dile getirmektedir.⁶⁰

Çayır da katılımcılarının din değiştirmeden önceki ve din değiştirdikten sonraki düşünceleri arasında karşılaştırma yapmak istemiş ve "Kişinin iç huzuru yakalamasında Hristiyanlığın İslam'dan daha üstün olduğu görüşüne katılıyor musunuz?" sorusuna; %66,6; "Hristiyanlığın Tanrı sevgisini tecrübe etme bakımından İslam'dan üstün olduğu görüşüne katılıyor musunuz?" sorusuna ise %64,4 oranında "evet" cevabı almıştır.⁶¹

Canbolat ise katılımcılarına Tanrı hakkındaki mevcut düşüncelerini sormuş ve %7,3'ünden "fedakar", %36,6'sından "sevgisiyle herkesi kucaklayan", %12,2'sinden "bağışlayıcı ve affedici", %2,4'ünden de "kendisine inanmayan ve itaat etmeyenleri cezalandıran" cevabını almıştır.⁶² Hem Çayır ve Canbolat'ın araştırmasından hem de bu çalışmadan elde ettiğimiz bulgulardan yola çıkarak din değiştiren bireylerin din değiştirmeden önce olumsuz bir din ve Tanrı tasavvuruna, din değiştirdikten sonra ise olumlu bir din ve Tanrı tasavvuruna sahip olduğu çıkarımında bulunulabilir.

3.3. Eski ve Yeni Dinlerindeki Günah ve Tövbe Algısı

Araştırmada katılımcıların Tanrı tasavvurları bağlamında "Din değiştirmeden önce günah işlediklerinde ve tövbe ettiklerinde Allah'ın kendilerine nasıl bir karşılık vereceğini düşündükleri" anlaşılmaya çalışılmıştır.

⁵⁹ Zainab Ajoke Oshun, *Hristiyanlıktan İslam'a İslam'dan Hristiyanlığa Geçişin Psiko-Sosyal Sebepleri Nijerya Örneği Üzerine Bir Araştırma* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 89-103.

⁶⁰ Ali Ulvi Özbek, *Güney Koreli Misyonerlerin Türkiye'deki Faaliyetleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 227-228.

⁶¹ Çayır, *Türkiye'de Din Değiştirip Hristiyanlığa Geçişin Psiko-Sosyal Etkenleri*, 211.

⁶² Canbolat, *Bir Kelam Problemi Olarak Dinden Dönmenin Sebepleri, Bu Sebeplerin Tarihte ve Günümüzde İslam'dan Dönmeyle İlişkisi, Türkiye'de Hristiyan Olanlar Örneği*, 81.

Tablo 6. Din Değiştirmeden Önce Günah ve Tövbe Algısı

Kodlar	F	Katılımcılar
İçten bir tövbe edildiğinde bağışlanma	1	K18
Cezalandırılma	7	K1, K2, K6, K11, K13, K15, K17
Önce cehenneme sonra cennete gitme	3	K9, K12, K16
Affedilme	3	K3, K4, K5
Bağışlanıp bağışlanmayacağını bilmeme	3	K7, K14, K19
Tövbe etmeme	2	K8, K10

Tablo 6’da da görüleceği üzere katılımcılardan 7’si “cezalandırılacağını”; 3 kişi “önce cehenneme sonra da cennete gideceğini”; 3 katılımcı “her koşulda Allah’ın affedeceğini”; 1 katılımcı ise “içten bir tövbe ederse bağışlanacağını” düşünmektedir. Ayrıca 3 kişi “bağışlanıp bağışlanmayacağını bilmediğini”; 2 kişi ise “din değiştirmeden önce tövbe etmediğini” söylemiştir. Bu veriler katılımcılardan önemli bir bölümünün din değiştirmeden önce bağışlanacağına dair bir inanç taşımadığını, bir bölümünün cennete gitmek için bile önce cehennemden geçeceğine inandığını göstermektedir.

Bu bireylerin kurtulacaklarına inanmamalarının yanı sıra suçluluk ve günahkarlık gibi duyguları da derinden hissettikleri görülmektedir. Nitekim bu duyguların kendisinde bir takıntıya dönüşmeye başladığını düşünen K17 o dönemki hislerini: “Asla bağışlandığımı düşünmüyordum. Her zaman cehennemde yanacağımı düşünüyordum. Günah işlemekten de çok korkuyordum. Ama benim davranışsal değil, düşüncesel günahlarım vardı. Bunlar bir nevi OKB gibiydi. O şeyleri düşünmek istemiyordum ama düşünmemeye çalıştıkça daha çok düşünüyordum. Ben onları istemedikçe onlar artıyordu. Bu döngü daha fazla günah içerisinde olduğumu düşünmeme ve asla bağışlanamayacağıma inanmama sebep oluyordu. Bu yüzden de cehenneme gideceğim, orada yanacağım diye düşünüyordum hep.” şeklindeki sözleriyle ifade etmektedir. Katılımcıların ifadelerine bakıldığında pek çoğunun affedilip affedilmeyeceği konusunda belirsizlik yaşadığı da tespit edilmiştir. Örneğin K7: “Allah’ı beni cezalandıracak birisi olarak görüyordum biraz. O yüzden günah işlediğim de cezalandırılacağım bir şey daha yaptım diye düşünüyordum ve tövbe etmem gerektiğini biliyordum. Bana ne cevap vereceğini ise hiçbir zaman bilemiyordum. Bir belirsizlik vardı hep. Kelimenin ‘Allah isterse’ şeklinde çok güzel bir anlamı olsa da ben o dönem ‘inşallah’ kelimesinden nefret ediyordum. Çünkü o da bir belirsizlik gibi geliyordu bana. Toplum dilinde bir belirsizliği ifade ettiği için ona da olumsuz bakıyordum.” demektedir.

Dünya hayatının sonunda mutlaka bir ceza ile karşılaşacağına inanan yahut sonunun ne olduğu konusunda ciddi bir belirsizlik duygusuyla boğuşan, suçluluk ve günahkarlık gibi duyguları derinden yaşayan bireyler için “insanlığın günahları için kendisini feda eden bir tanrı” fikri oldukça cazip görünmüş olmalıdır. Dolayısıyla yanlış inşa edilen Tanrı tasavvurunun yanlış bir ahiret tasavvuru inşa edilmesine yol açtığı, bu durumun da bireyleri din ve Tanrı’dan uzaklaşmaya ittiği söylenebilir.

Bununla birlikte katılımcılar arasında eninde sonunda mutlaka kurtulacağına inanan bireylerin de olduğunu ifade etmek gerekir. Bu katılımcılardan biri olan K5 konuyla ilgili olarak: “Eğer yanlış bilmiyorsam İslamiyet’te bir sevap-günah ölçütü var. Allah’ı affeden ve bağışlayan olarak gördüğümüz için bir süre sonra bunu yanlış anlıyoruz ve duyarsızlaşıyoruz. Dolayısıyla günah işlemek çok da umurumuzda olmuyor.” derken K3 ise bu anlayışın kendisine günah işleme özgürlüğü verdiğini şu sözleriyle ifade etmektedir: “Puan sistemine inanıyorduk. Beş günah işleyip bir tövbe etme, bir sevabın on günahı silmesi gibi şeylere inanıyorduk. 2-3 ay güzel yaşadysak birkaç günah işleme esnekliğine sahip olurduk. Bunu bana bir hoca söylemedi ama böyle hissediyordum. Biz sizin tövbelerinizi ona katlarız, günahlarınızı bağışlarız gibi şeyler vardı.

Bu sanki sistematik bir şeydi. Geleneksel anlatımda meleklerin sağ ve sol omuzda yer aldıkları ve günah ve sevapları yazdıkları söylenirdi. Terazide çıkarılıp ağırlıklarına bakıldığı anlatılırdı. Matematiksel bir şey gibiydi. Bu yüzden benim de kafamda hesaplarım vardı. Çocukken buna ilgi verdim, diğerine poğaça ismarladım, o zaman şunun çantasını yırtayım gibi şeyler düşünürdüm. Günah-sevap kavramımız böyle bir şeydi. Yani aslında İslam bana günah işleyebilme özgürlüğü veriyordu. Çünkü günahlarımı sevaplarımla telafi edebiliyordum. Kendim düştüğüm çukurdan kendim çıkabiliyordum. Tövbe ettiğim zaman da tabii ki bağışlanacağımı düşünüyordum. Çok fazla iyi iş yapıyordum çünkü. Ben iyi bir adamdım çünkü. Öyle düşünüyordum. Zaten dünyada tecavüzcü adamlar, bomba atan insanlar var. Onlara bakınca sahabe gibi bir adam olduğumu düşünüyordum. Tövbe edersem kabul eder, çünkü ben iyi biriyim diye düşünüyordum. Güzel işlerim vardı ve ben bu işlere güveniyordum.” Örneklerden anlaşılacağı üzere “kesinlikle affedilmem” düşüncesi kadar “nasıl olsa affedilirim” düşüncesi de dinle ve tanrıyla olan ilişkide ciddiye alınmayan bir algı oluşturarak söz konusu ilişkiye olumsuz yansımakta ve bireyi kendisine ya da başkalarına zarar veren birisi haline dönüştürebilmektedir.

Katılımcıların günah işleme ve tövbeye verilecek karşılık bağlamında Tanrı tasavvurları “Din değiştirdikten sonra günah işlediklerinde ve tövbe ettiklerinde Tanrı’nın kendilerine nasıl bir karşılık vereceğini düşündükleri” anlaşılmaya çalışılmıştır.

Tablo 7. Din Değiştirdikten Sonra Günah ve Tövbe Algısı

Kodlar	F	Katılımcılar
Affedildiğine/Affedileceğine inanç	17	K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K9, K10, K11, K13, K14, K15, K16, K17, K18, K19
Tanrı’nın yardımıyla günahattan kurtulma	2	K8, K12

Tablo 7’de görüleceği üzere 19 katılımcıdan çok büyük bir kısmı (17 kişi) “günah işlediğinde ve tövbe ettiğinde ya Tanrı tarafından zaten affedilmiş olduğunu ya da zaten affedileceğini” düşünmektedir. Böyle bir sonuca ulaşılmasında Hristiyanlıkta “insanın asli günah sebebiyle günahlı olduğu”, “insanın kendi çabasıyla günahlarından temizlenemeyeceği ve kendi çabasıyla kendisini kurtaramayacağı” ve “günahlı olan insan kendi kendini kurtaramayacağı için Tanrı’nın biricik oğlunu insanlığın günahlarına kefareti için feda ettiği, İsa’nın da bu amaç uğruna çile içinde çarşıta can verdiği” düşüncelerinin yer almasının etkili olduğu söylenebilir. Buradan yola çıkarak Hristiyanlıkta yer alan “asli günah” ve “kurtuluş teorisi” inançlarının suçluluk ve günahkarlık duygusu altında ezilen bireylere “affedilme” umudu aşladığı ifade edilebilir. Ancak hangi dinî inanç içerisinde filizlenirse filizlensin tehlikeli bir boyuta ulaşabilecek olan “nasıl olsa affedilirim” düşüncesinin bu araştırmanın katılımcılarını “öyleyse istediğim günahı işleyebilirim” noktasına ulaştırmadığını da vurgulamak gerekir. Nitekim K7’nin: “Günah işliyorum ama günahın çözümünün bende olmadığına ve bunu benim yerime İsa’nın çözdüğüne inanıyorum. Zaten İsa bunu benim yerime halletti. Çarşıta kanını dökerek günahları bağışladı. O, uğrumuza kurban oldu. O dirilip, benim günahım için kurban olduysa, bana bu kadar sevgi beslediye, fedakârlık yaptıysa, kanını döktüyse, işkenceye maruz kaldıysa bunu kendisiyle sonsuza dek yaşamam için yaptı. Bunu yaptığını düşündüğümde ben de olabildiğince günah işlememeye çalışıyorum. O yüzden de günah işlediğim zaman çok büyük bir pişmanlık duyuyorum. Bu pişmanlıkla beni tövbeye götürüyor. Tövbe de beni ‘zaten bu sevgiye ve fedakârlığa layık değilim, günah işlesem de bu armağanı kaybetmeyeceğim çünkü zaten buna layık değilim’ düşüncesine götürüyor. Yeter ki tövbe edeyim ve O’na geri döneyim. Çünkü bu günahı ben ortadan kaldırmadım. Bu günahı İsa’nın kanı temizledi.” şeklindeki sözleri de bunun bir göstergesidir. Ancak bu verilerden yola çıkarak tüm Hristiyan camiasının yahut din değiştiren bütün bireylerin günah işlemekten uzaklaştığını ya da bu düşünceler sebebiyle Tanrı’ya daha çok yaklaştığını söylemek mümkün

değildir. Sonuç olarak katılımcılardan 17'sinin kesin ve net olarak "affedildiği/affedileceği" inancını taşıdığı, 2'sinin ise Tanrı'nın yardımıyla günahlarından kurtulmaya çalıştığı tespit edilmiştir.

Katılımcılarına İslamiyet ile Hristiyanlık arasındaki en önemli farkın ne olduğu sorusunu yönelten Canbolat'ın da "kurtuluş" düşüncesiyle ilgili olarak benzer bir bulguya rastladığı görülmektedir. Nitekim Canbolat'ın belirttiğine göre bu iki din arasındaki en önemli farkı açıklayan katılımcılardan %19,5'i "kurtuluş", %2,4'ü "Tanrı'nın kişiliği ve kurtuluş", %4,9'u ise "Tanrı, ahiret ve günah anlayışı ve kurtuluş metodu" olduğunu söylemiştir.⁶³ Çayır'ın İslamiyet'ten Hristiyanlığa geçen katılımcılar üzerinde gerçekleştirdiği araştırmasına göz atıldığında ise katılımcılarına "İslamiyet korku dinidir, görüşüne katılıyor musunuz?" ve "Kurtuluş garantisinin İslamiyet'e nazaran Hristiyanlıkta daha etkili olduğu görüşüne katılıyor musunuz?" sorularını yönelttiği ve bu sorulardan ilkinde %74,4; ikincisine ise %77,7 oranında "evet" cevabı aldığı görülmektedir.⁶⁴

Bununla birlikte Çayır, misyonerlerin Müslümanların Hristiyanlığa geçiş süreçlerini hızlandırabilmek amacıyla İslam'ı "korku", "şiddet" ve "ceza"; Hristiyanlığı ise "sevgi" ve "barış" dini olarak tanımladıklarını da ifade etmektedir.⁶⁵ Bu telkinlerin özellikle Allah tarafından cezalandırılacağına inanan bireyleri İslam dininden uzaklaştırıp Hristiyanlığa yakınlaştırdığı söylenebilir.

3.4. Eski ve Yeni Dinlerinde Kötülüğün Kaynağı

Araştırmada katılımcıların kötülüğün kaynağı bağlamında Tanrı tasavvurlarını belirleyebilmek için "Din değiştirmeden önce başlarına kötü bir olay geldiğinde bunun nereden kaynaklandığına dair düşünceleri" anlaşılmaya çalışılmıştır.

Tablo 8. Din Değiştirmeden Önce Kötülüğün Kaynağı

Kodlar	F	Katılımcılar
Allah'tan gelen bir ceza	5	K1, K2, K5, K11, K17
Allah'ın izni/kader/imtihan	7	K4, K9, K12, K13, K16, K18, K19
İnsan hatasının sonucu	4	K3, K7, K10, K14
Hayatın olağan akışı	2	K8, K15
Hak edilenin gerçekleşmesi	1	K6

Tablo 8'de görüldüğü üzere din değiştirmeden önce başına gelen olayları katılımcılardan 5'i "Allah'tan gelen bir ceza"; 7'si "Allah'ın izni, imtihanı ya da çizdiği kader"; 4'ü "insanların hatalarının sonuçları"; 2'si "hayatın olağan akışı", 1'si ise "hak ettiği şeyin başına gelmesi" olarak gördüğünü ifade etmiştir.

Özellikle davranışları ebeveynleri tarafından çokça kontrol edilen yani otoriter ve baskıcı aileler içerisinde yetişen bireylerin başlarına gelen olumsuz olayları daha çok Allah'tan bir ceza olarak görmeye meylettikleri söylenebilir.⁶⁶ Nitekim katılımcıların aileleriyle olan ilişkileri araştırıldığında başına gelen olumsuzlukları Allah'tan gelen bir ceza olarak yorumladığını söyleyen 5 katılımcıdan yalnızca 1'inin anne-babası hakkında "birbiriyle geçinebilen ve çocuklarına karşı ilgili davranan" ebeveynler olduğunu söyledikleri tespit edilmiştir. Ayrıca bu

⁶³ Canbolat, *Bir Kelam Problemi Olarak Dinden Dönmenin Sebepleri, Bu Sebeplerin Tarihte ve Günümüzde İslam'dan Dönmeyle İlişkisi, Türkiye'de Hristiyan Olanlar Örneği*, 136.

⁶⁴ Çayır, *Türkiye'de Din Değiştirip Hristiyanlığa Geçişin Psiko-Sosyal Etkenleri*, 211.

⁶⁵ Çayır, *Türkiye'de Din Değiştirip Hristiyanlığa Geçişin Psiko-Sosyal Etkenleri*, 104.

⁶⁶ Angie McDonald vd., "Attachment to God and Parents: Testing the Correspondence vs. Compensation Hypotheses", *Journal of Psychology and Christianity* 24/1 (2005), 21-28.

katılımcının diğer 4 katılımcının aksine başına gelen şeyi hak ettiğini düşünmediği ve “Ben ne günah işledim de bu başıma geldi, ben bunu hak etmedim gibi şeyler söylüyordum” dediği belirlenmiştir. Diğer 4 katılımcıdan birisi olan K1 ebeveynleri hakkında: “Biz baba-erkil bir aileydik” ve “Evimizde babamın ağzından çıkan her şey kanun hükmündeydi.” derken kendisine yöneltilen bu soruya “İyi-kötü her şeyin Allah’tan geldiğine inanıyordum. Kötü bir olay gerçekteştiğinde acaba yaptığım bir hata yüzünden mi başıma bu geldi diye düşünürdüm.” cevabını vermiştir.

Bir diğer katılımcı olan K2 ise ebeveynleri hakkında: “Annem dominant bir karaktere sahipti. Babamla bir türlü arayı bulamıyorlardı. Hep geçimsiz bir aile içerisindeydim.” derken bu soruya “Yaptığım hatalardan dolayı Allah tarafından cezalandırıldığımı düşünüyordum.” şeklinde cevap vermiştir. Ailesinden “Ailemizde şiddetin boyutları biraz yüksekti.” sözleriyle bahseden K11 ise: “Başıma gelen şeyleri günahlarımın bedeli olarak görüyordum. Allah’ı da suçlamıyor değildim. Benim kadar O’nun da suçlu olduğunu düşünüyordum. Cezalandırıldığımı düşünmedim desem yalan olur. Herhalde canımı en çok yakan da buydu” demektedir. Son olarak defalarca boşanma aşamasına gelen bir çiftin çocuğu olduğunu ifade eden K17 ise: “Ben kötü bir şey yaptıktan sonra evde kavga çıkınca kavganın benim yüzümden çıktığını düşünüyordum. Çocukça şeylerdi. Mesela annem ‘O keki yeme!’ dese ve ben onu dinlemeyip yesem, ardından da evde kavga çıksa keki yediğim için kavga çıktığını düşünüyordum. Bir de tesettüre girdiğim dönem var. Zaten ben daha çok tesettüre girdikten sonra değiştim. Kapanmak istemiyordum ama ailem ‘Saçın görünürse cehenneme gideceksin’ gibi şeyler söylüyor ve sürekli değişik hikayeler anlatıyordu. O hikayelerden birinde açık saçlı bir kadının mezardan çıkarılıp saçlarının yakıldığını anlatmışlardı. Garip şeyler anlatıyorlardı. Ama ben istemiyordum. Buna henüz hazır olduğumu düşünmüyordum. Tesettürü kabullenmem çok zor oldu ve bu süreç 3 seneyi buldu. 7. sınıfta kapanmışım ama lisede dindar bir çevre edindikten sonra başörtümü sevmeye başlamışım. Renkli, güzel kıyafetler giymeye çalışıyordum. Ama örtünme kararını kendim almadığım, ailemin zoruyla aldığım için içimde bir ukde kalmıştı. Hep cezalandırıldığımı düşünüyordum. Ben bir şeyler yapıyorum, Allah da beni ailem yoluyla cezalandırıyor diye düşünüyordum. O yüzden Allah’ı düşünmek cezayı ve utanmayı da çağırıştırıyordu bende. Günahlarımdan duyduğum bir utanç vardı ve bu yük hiç gitmeyecekmiş, hiçbir şekilde bağışlanmayacakmışım gibi hissediyordum.” şeklindeki sözleriyle üzerinde hissettiği baskıyı ve bundan dolayı yaşadığı suçluluk duygusunu dile getirmektedir.

Bunların yanı sıra katılımcılardan 3’ünün “hayır da şer de Allah’tan gelir” düşüncesine inanarak yaşadığı olayların ileride daha iyi sonuçlara sebep olacağını düşündüğü; 3’ünün ise Allah’ın kötülüklerin gerçekteşmesine neden izin verdiğini düşündüğü ve bu sebeple Allah’a karşı tepkili olduğu tespit edilmiştir. K9’un: “Ateizme kaymaya başladığım ortaokul ve lise yıllarımda Allah’ı suçlamaya başlamışım. Neden bunlara izin veriyor diye düşünüyordum.” şeklindeki sözleri bunun bir göstergesidir.

Katılımcıların din değiştirdikten sonra kötülüğün kaynağı bağlamında Tanrı tasavvurlarını belirleyebilmek için “Din değiştirdikten sonra başlarına kötü bir olay geldiğinde bunun neden kaynaklandığına dair düşüncelerindeki değişim” anlaşılmaya çalışılmıştır.

Tablo 9. Din Değiştirdikten Sonra Kötülüğün Kaynağı

Kodlar	F	Katılımcılar
Tanrı değil	6	K1, K9, K10, K12, K14, K15
İnsanın günahlı yapısı (orijinal günah)	7	K2, K3, K5, K7, K12, K16, K18
İblis/şeytan	7	K3, K4, K7, K9, K10, K13, K19
İnsan hatası	4	K6, K11, K13, K14
Tanrı'nın planı/iblis aracılığıyla terbiye etmesi	8	K4, K5, K6, K8, K9, K11, K16, K18
Tanrı'nın izni	4	K4, K9, K11, K18
Denenme/sınanma	1	K15
Hayatının olağan akışı	5	K6, K9, K12, K14, K17

Tablo 9'da görüleceği üzere bazı katılımcılar başlarına gelen kötü olayların birden fazla sebepten kaynaklanabileceğini düşünmektedir. Bu bağlamda kötülüklerin kaynağını katılımcılardan 6'sı "Tanrı değil"; 7'si "insanın günahlı yapısı"; 7'si "iblis/şeytan"; 4'ü "insanların hataları"; 4'ü "Tanrı'nın izni"; 8'i "Tanrı'nın planı/iblis aracılığıyla insanı terbiye etmesi"; 5'i "dünya hayatının olağan akışı", 1'si de "insanın denenmesi" olarak algılamaktadır. Bu sonuçlardan yola çıkarak katılımcılardan hiçbirinin başına gelen kötü olaylar için doğrudan doğruya Tanrı'yı suçlamadığı söylenebilir.

Bununla birlikte Allah'ın planı ya da şeytan aracılığıyla insanı terbiye etmesi olabileceğini düşünen katılımcıların oranı da yüksektir. Bu katılımcılardan biri olan K16: "Başıma gelen kötü şeyler kimi zaman Tanrı'nın beni terbiye edişi, yola getirişidir. Ya da içinde yaşadığımız bedenim günahahtan dolayı bozulmasından kaynaklanan doğal sıkıntılar da olabilir. Sonuç olarak her durumda işimiz Tanrı'nın yolunda yürümek ve İsa'yı takip etmektir. İşler bazen yolunda giderken bazen de gitmeyebilir. Bu benim yaşamsal bir kararımı etkilemez." demekte ve başına gelenler için tanrıyı suçlamadığını ifade etmektedir. Katılımcıların kötülüğün kaynağı konusunda daha çok iblisi, orijinal günahı, insanların hatalarını ya da hayatın olağan akışını etkili faktör olarak gördüğü, kaynağın Tanrı olduğunu düşünmemekle birlikte Tanrı'nın bunlara izin verdiğini ama bu iznin Tanrı'nın planının bir parçası olduğunu ve kendilerini şimdikinden daha iyi bir noktaya taşıyacağını düşündükleri söylenebilir. Bu da katılımcıların artık Tanrı'yı "cezalandıran" bir varlık olarak görmedikleri ve kötü olaylarla karşılaşsalar bile Tanrı'yı suçlamadıkları anlamına gelmektedir.

3.5. Eski ve Yeni Dinlerinde Duanın Karşılığı

Katılımcıların din değiştirmeden önce dualarına karşılık verilmesi bağlamında Tanrı tasavvurlarını belirleyebilmek için "Din değiştirmeden önce dua ettiklerinde Allah'ın kendilerine nasıl bir yanıt vereceğini düşündükleri" anlaşılmaya çalışılmıştır.

Tablo 10. Din Değiştirmeden Önce Duaların Karşılığı

Kodlar	F	Katılımcılar
Yanıt alacağına inanmama/yanıt beklememe/yanıt alamama	6	K1, K3, K4, K6, K9, K12
Olumlu cevap/kabul edilme	3	K2, K10, K13
Sadece içten dua edildiğinde kabul edilme	2	K5, K19
İşitilme	1	K14
İşitilmeme ya da umursanmama	1	K15
Bazen kabul edilme	1	K17
Dua etmeme ya da çok az dua etme	6	K5, K7, K8, K10, K14, K19
Sürekli bir şeyler isteme	2	K1, K9
Arapça duaları okuma/içten gelenleri söylememe	2	K6, K7
Anlamı bilinmeyen duaların anlamını araştırma	1	K4
Küçük bir karşılık isteme	1	K11
Haykırarak dua etme	1	K12
Çok dua etme	1	K13
Bağışlanmak ve cennete gidebilmek için dua etme	1	K16
Cevap yok	1	K18

Tablo 10’da görüleceği üzere katılımcılar din değiştirmeden önce duanın karşılığına ilişkin görüşlerinde hem almayı beledikleri karşılıklardan hem de nasıl dua ettiklerinden bahsetmişlerdir. Buna göre 6 katılımcı “yanıt alacağına inanmadığını, yanıt beklemediğini ya da yanıt alamadığını”; 3 katılımcı “olumlu cevap alacağına” ve “dualarının kabul olduğunu düşündüğünü”; 2 katılımcı “içten dua ederse kabul olacağını”; 1’er katılımcı ise “dua ettiğinde Allah’ın kendisini duyduğuna inandığını”; “dua ettiğinde Allah’ın kendisini duymadığını ya da umursamadığını”; “bazı dualarının kabul olduğunu bazılarının ise olmadığını” dile getirmiştir.

Ek olarak 6 katılımcı dua etmediğini ya da çok az dua ettiğini, 2 katılımcı dua ederken sürekli bir şeyler istediğini, 2 katılımcı yalnızca ezbere bildiği dua kalıpları ile dua ettiğini ve içinden geldiği gibi dua etmediğini, 1 katılımcı dua ettiği ama anlamını bilmediği duaların anlamlarını araştırdığını, 1 katılımcı din değiştirmeden önce duadan küçük de olsa bir karşılık görmek istediğini, yine 1’er katılımcı haykırarak dua ettiğini, çok dua ettiğini, bağışlanmak için dua ettiğini dile getirmişlerdir. Dolayısıyla din değiştirmeden önce katılımcılardan yaklaşık üçte birisi (7 katılımcı) duadan yanıt alamayacağını/almadığını ve beklemediğini, Allah’ın kendilerini duymadığını ve umursamadığını ifade ederken, yine önemli bir kısmı (6 kişi) ise hiç dua etmediğini ya da çok az dua ettiğini belirtmiştir. Diğer taraftan sadece 3 katılımcı dualarına karşılık verilerek kabul edildiğini, 2 katılımcı ise duanın kabulünün içtenlik şartına bağlı olarak gerçekteğini ifade etmişlerdir.

Din değiştirmeden önce dualarına olumsuz yanıt alacağına inanan katılımcılardan biri olan K12: “Ben haykırarak dua ediyordum ve hep ben bir şeyler istiyordum. Hep şu şöyle olsun, bu böyle olsun, bunu bana ver gibi şeyler istiyordum. Ama şimdi sen ne istiyorsun benden, sen beni yönlendir diyorum. Dua ettikten sonra dualarım kabul olmayınca artık kabul olacağına inanmamaya başladım. Aslında ben kabul olmasını istiyordum ama olmuyordu. Bunu dün gibi hatırlıyorum, ettiğim dualar kabul olmuyordu.” diyerek dua etmesine rağmen duasına cevap alamadığını söylerken K6: “Hiç cevap alamayacağımı düşünüyordum. Çünkü daha çok en iyi duayı ben ezberlerim, en iyi ben okurum gibi düşüncelerim vardı. Duanın aslında Allah’la sohbet etmek olduğunu anlamıyordum. Hiçbir isteğimi söylemiyordum Allah’a. Sadece ezbere bildiğim sureleri duaları okuyordum.” demektedir.

Bu cevaplar katılımcıların din değiştirmeden önceki süreçte Tanrıya sadece bir şeyler istemek niyetiyle dua ettiklerini ve onunla iletişim kurma gayesinde bulunmadıklarını göstermektedir. Bu durumun dualarının kabul olacağına inanan K19’da da etkili olduğu gözlemlenmiştir. Nitekim o

duayla ilgili olarak “Çok fazla dua etmiyordum. Ezbere bildiğim 3 dua vardı sadece. Bunların da çok etkili olacağını düşünmüyordum. Ama şahsî dualar ediyordum ve karşılık alacağıma inanıyordum.” demektedir.

Netice itibariyle katılımcıların 6’sının çok dua etmediği; 2’sinin ise ezbere dayalı Arapça dualar ettiği tespit edilmiştir. Bu sonuçlar, katılımcılardan bir kısmının Allah ile iletişime geçmediğini, bir kısmının dualarına olumlu cevap alacağını düşünmediğini, bir kısmının da sadece ezbere dualar ettiğini göstermektedir. Bu da katılımcıların Allah’la iletişim problemi yaşadıklarının, iletişim kursalar bile olumlu bir geri dönüş alacaklarına inanmadıklarının göstergesidir.

“Din değiştirdikten sonraki süreçte dua ettiklerinde Tanrı’nın kendilerine nasıl bir yanıt vereceğini düşündüklerine” dair katılımcıların görüşlerine Tablo 11’de yer verilmiştir.

Tablo 11. Din Değiştirdikten Sonra Duaların Karşılığı

Kodlar	F	Katılımcılar
Karşılık verilmesi	2	K9, K13
Tanrı’nın istediği şeyin olmasını dileme	5	K1, K9, K10, K11, K13
Gerçekleşeceğine inanarak dua etme	3	K1, K17, K18
Tanrı’nın isteklerine uygun ve kişi için iyi olanın kabulü	6	K3, K5, K14, K16, K18, K19
Kabul edilmeyen duanın sebebini açıklama	1	K17
İştilme, olumlu-olumsuz cevap	7	K1, K5, K10, K11, K12, K14, K18
Kişiyi yönlendirme (ses, rüya vb. yöntemle)	2	K3, K8
Evet, hayır ya da bekle mesajı	2	K1, K14
Tanrı’yla sohbet, övgü ve şükür için dua etme	9	K2, K4, K7, K10, K13, K15, K16, K17, K19

Tablo 11’de görüleceği üzere din değiştirdikten sonra duanın karşılığına ilişkin olarak katılımcılardan 2’si “Tanrı istediğim şeyi verir”; 5’i “dualarımda Tanrı’nın istediği şeyin olmasını dilerim”; 3’ü “gerçekleşeceğine inanarak dua ederim”; 6’sı “O’nun isteklerine uygun ve benim için iyi olanları kabul eder”; 1’i “kabul etmezse sebebini açıklar”; 7’si “beni işitir ve bana olumlu-olumsuz bir cevap verir”; 2’ser katılımcı da “beni yönlendirir”; “evet, hayır ya da bekle der” şeklinde fikir belirtmişlerdir. Diğer taraftan katılımcılardan yarısına yakını (9 katılımcı) ise din değiştirdikten sonra dualarının karşılığına ilişkin olarak “sadece karşılık için değil, Tanrı’yla sohbet etmek, O’nu övmek ve O’na şükretmek için de dua ettiklerini” ifade etmişlerdir. Bazı katılımcılar duanın karşılığı konusunda birden fazla görüş belirtirken bazı katılımcılar da hem nasıl bir karşılık alacaklarını hem de ne için ve nasıl dua ettiklerini dile getirmiştir. Özetle ifade etmek gerekirse din değiştirdikten sonra katılımcılardan hiçbiri duanın kesinlikle reddedileceğine dair katı bir inanç geliştirmemiştir.

Katılımcıların sırasıyla en çok sadece karşılık için değil Tanrı’yla sohbet etmek, O’nu övmek ve O’na şükretmek için de dua ederim; beni işitir ve bana olumlu-olumsuz bir cevap verir; O’nun isteklerine uygun ve benim için iyi olan dualarımı kabul eder ve dualarımda Tanrı’nın istediği şeyleri dilerim cevaplarını verdikleri görülmektedir. Bu cevaplar bireylerin duayı artık bir alışveriş listesi olarak görmediğini göstermektedir. Örneğin bu konuda K15: “Dua Tanrı’yla kurulan bir iletişim. Ben Tanrı’yla konuşmayı çok seviyorum. Öyle ki sabah giyeceğim kıyafete kadar her şeyi Tanrı’ya soruyorum.” derken K7 ise: “Bizde Kutsal Kitaptan alınarak ezberlenen tek bir dua vardır. O duada da İsa, öğrencilerine yol göstermek için şu şekilde dua edebilirsiniz demektedir. Hatta bu dua ‘Rabbin Duası’ olarak anılır. Onun dışındaki tüm dualar içinizden geleni Tanrı’ya söyleme üzerine kuruludur.” demektedir.

Cevaplardan anlaşılacağı üzere katılımcılar ettikleri duaların reddedilme ihtimalinin farkında olsalar da kabul edilmeyen duaları için Tanrı’ya kızgınlık ya da küskünlük duymamaktadır. Onların din değiştirdikten sonra Allah’la kurulan ilişki ve iletişimi isteklerinin kabul olmasına

tercih etmeye başladıkları söylenebilir. Böyle bir değişimde bireylerin tanrıyı cezalandırıcı bir varlık olarak görmeyi bırakmalarının ve böylece kendilerini tetikte hissetmemeye başlamalarının etkili olduğu söylenebilir.

Canbolat da araştırmasında yer alan katılımcılara “İslam ve Hristiyanlık arasındaki en temel fark nedir?” sorusunu yöneltmiş ve katılımcıların %4,9’unun “dualarıma cevap alıyor olmam”, %2,4’ünün ise “Tanrı’yla kişisel ilişki içinde olabilmem ve dualarıma cevap alıyor olmam” şeklinde cevap verdiklerini tespit etmiştir.⁶⁷ Elde edilen bu verilerden din değiştiren bireyler için dua sayesinde Tanrı ile iletişim içerisinde olmalarının ve dualarına cevap aldığını hissetme duygusunun önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır.

3.6. Eski ve Yeni Dinlerinde Allah’ın/Tanrı’nın Her Şeyden Haberdar Olmasının Hissettirdikleri

Araştırmada din değiştirmeden önce ve sonra Tanrı tasavvurlarıyla ilgili olarak Allah’ın/Tanrı’nın yapılan her şeyden haberdar olmasının katılımcılara ne hissettirdiği anlaşılmaya çalışılmıştır.

Tablo 12. Din Değiştirmeden Önce Allah’ın Her Şeyden Haberdar Olmasının Hissettirdikleri

Kodlar	F	Katılımcılar
Korku	4	K2, K13, K14, K17
İzlenmekten rahatsızlık/Özgür olmama	4	K1, K6, K12, K13
Hesap sormak için izlenme/Yaptıklarının not edilmesinden rahatsızlık	2	K7, K17
İzlendiğini düşünmeme	3	K3, K8, K10
Sadece Allah hatırlandığında izlenme	1	K11
İzlenmenin davranışları değiştirmemesi	3	K11, K15, K16
İzleme ancak kişiye müdahale etmeme	1	K15
Günah işlememe	1	K9
İyilik/rahatlık	2	K5, K18
Korunma/güven	3	K5, K18, K19
Cevap yok	1	K4

Tablo 12’de görüldüğü üzere din değiştirmeden önce Allah’ın her şeyden haberdar olmasının katılımcılardan 4’üne “korku”; 4’üne “izlenmekten rahatsızlık ya da özgür olmadığını” hissettirdiği belirlenmiştir. 2 katılımcı “hesap sorulmak için izlendiğini ve yaptıklarının not edilmesinden rahatsız olduğu”; 3 katılımcı “izlendiğini düşünmediğini”; 3 katılımcı “izlendiğini düşünmesinin davranışlarını değiştirmedeğini” ifade etmişlerdir. Buna karşılık 2 katılımcı “Allah’ın her şeyden haberdar olmasının kendisini iyi ve rahat hissettirdiğini”; 3 katılımcı “korunduğu ve güvende olduğunu hissettirdiğini” şeklinde görüş belirtmişlerdir.

K7 izlenmekten duyduğu rahatsızlığı: “Evet, Allah’ın sürekli beni izlediğine inanıyordum. Allah’ın sadece beni değil, tüm insanları izlediğini düşünüyordum. Çünkü bir gün herkesi yargılayacaktı. Hesap sormak için de izliyordu. Bir anne-baba bile çocuğunu izlerken Tanrı, yarattıklarını elbette izleyecekti. Bu izlemenin ne kadar sevgi dolu olduğundan emin değildim.” şeklindeki sözleriyle dile getirmiştir. K15 ise: “O’nun yaptığım her şeyden haberdar olduğuna inanıyordum. 7 gün 24 saat beni izlediğini düşünüyordum. Davranışlarımı değiştirmiyordu. Tamam, inançlıyım, Tanrı’yı hep arıyordum ama O’nun beni yeterince iyi tanımadığını düşünüyordum. Bu yüzden de hareketlerime müdahale edeceğini düşünmüyordum.” demek suretiyle izlendiğini düşünmesine rağmen bunun kendisinin davranışlarını değiştirmedeğini ifade etmektedir. Tüm katılımcılar içerisinde sadece: “Yalnızken, kimsenin görmediğini bir zamanda Allah’ın göreceğini biliyorsun. O yüzden Allah’tan saklayabileceğin bir şey yok. İzlenmek güzel şey bence. Allah her zaman ve her

⁶⁷ Canbolat, *Bir Kelam Problemi Olarak Dinden Dönmenin Sebepleri, Bu Sebeplerin Tarihte ve Günümüzde İslam’dan Dönmeyle İlişkisi, Türkiye’de Hristiyan Olanlar Örneği*, 136.

verde seninle. Ve seni koruyor. İyi ve kötü zamanda...” diyen K5’in: “Olumsuz hiçbir şey hissettirmiyordu. Aksine haksızlığa uğradığımda insanlar olayı farklı şekilde yorumlasalar bile sonuçta Allah görüyor ve önemli olan O’nun gözünde doğru olabilmek diye düşünmemi sağlıyordu. Bu da bana rahatlık veriyordu.” diyen K18’in ve “Bana güven hissettiriyordu.” diyen K19’un dolayısıyla katılımcılardan sadece 3’ünün bu durumdan hoşnut olduğu tespit edilmiştir.

“Din değiştirdikten sonra Tanrı’nın yapılan her şeyden haberdar olmasının hissettirdikleri” Tablo 13’te özetlenmiştir. Tablo 13’de de görüleceği üzere katılımcılardan yarısından fazlası (10 katılımcı) “güven ve korunma hissi”; yarısına yakını (9’ar katılımcı) “hoşlanma, sevinç, esenlik hissi”; “her zaman yakın ve ilişkide olduğu hissi” verdiğini belirtmişlerdir. Bunun yanında 4 katılımcı “oto kontrole yardımcı olduğu”; 2’şer katılımcı “kendini değerli ve sevildiği hissi”; “O’nu hoşnut edememekten ve üzmemekten korku”; 1 katılımcı ise “teoride izlendiğine inansa da pratikte bunu hissetmediğini” ifade etmişlerdir.

Tablo 13. Din Değiştirdikten Sonra Tanrı’nın Her Şeyden Haberdar Olmasının Hissettirdikleri

Kodlar	F	Katılımcılar
Güven ve korunma	10	K1, K5, K7, K8, K9, K12, K14, K15, K16, K19
Hoşlanma, sevinç ve esenlik	9	K2, K5, K9, K10, K12, K13, K14, K16, K19
Değerli olduğu ve sevildiği hissi	2	K2, K9
Otokontrole yardım etme	4	K1, K7, K9, K18
Yakınlık ve ilişkide olduğu hissi	9	K3, K4, K5, K9, K10, K11, K13, K14, K15
O’nu hoşnut edememekten ve üzmemekten korku	2	K11, K16
Teoride izlense de pratikte bunu hissetmeme	1	K6
Cevapsız	1	K17

Din değiştirdikten sonra katılımcıların çok büyük bir kısmı (17 kişi) Tanrı’nın her şeyden haberdar olmasının kendilerine olumlu duygular hissettirdiğinden bahsettiği görülmektedir. Bunların dışında kalan K6’nın ise: “Kutsal Kitap’a göre Tanrı tarafından daima izlendiğime inanıyorum. Ama pratikte bunu hissediyor muyum emin değilim. İki farklı şeyler. Çünkü bazen öyle şeyler oluyor ki, madem izliyordun onu nasıl görmedin diye düşünebiliyorum.” dediği ve izlendiğine inanmasına rağmen bunu günlük hayatında hissetmediği tespit edilmiştir. Dolayısıyla katılımcılardan yalnızca birinin (K6) bu konuda tanrıya karşı sitemli olduğu söylenebilir.

Netice olarak çalışmamızdan elde edilen bulgularda din değiştirmeden önce oldukça olumsuz Tanrı tasavvurlarına sahip olan katılımcıların, din değiştirdikten sonra zihinlerinde yeni ve olumlu bir Tanrı tasavvuru inşa ettikleri tespit edilmiştir. Bireylerin din değiştirmeden önce Tanrı’yı uzak, cezalandırıcı ve gaddar olarak tasavvur ettikleri, oysa din değiştirmeye birlikte seven, merhamet eden, yakın olan, ilişki ve iletişim kurulabilen bir varlık olarak tasavvur etmeye başladıkları, bu sebeple de artık hem Tanrı tarafından izlenmekten rahatsız olmadıkları hem de başlarına gelen olumsuz olaylardan dolayı Tanrı’ya kızmadıkları gözlemlenmiştir. Buradan yola çıkarak zihinlerde yer alan Tanrı tasavvurlarının bireylerin din algısı, cennet, cehennem ve ahiret algısı, ruh sağlığı ve yaşam kaliteleri üzerinde belirleyici bir role sahip olduğu söylenebilir.

3.7. Eski ve Yeni Dinlerindeki Önemli Temsilciler Hakkındaki Algıları

Çalışmada katılımcıların eski dinlerindeki Hz. Muhammed’e ve yeni dinlerindeki Hz. İsa’ya bakış açılarında bir değişim yaşanıp yaşanmadığı da araştırılmıştır. Bu amaçla katılımcıların din değiştirmeden önce Hz. Muhammed ile ilgili algıları ve din değiştirdikten sonra Hz. İsa ile ilgili algıları analiz edilmeye çalışılmıştır. Ek olarak Alevî ailelerden geldiğini belirten katılımcıların Hz. Ali hakkında ne düşündükleri de anlaşılmasına çalışılmıştır. Bu amaçla katılımcılardan elde edilen veriler Tablo 14’te özetlenmiştir.

Tablo 14. Din Değiştirmeden Önce Önemli Temsilciler Hakkındaki Algı

Kodlar	F	Katılımcılar
Soru işaretleri/olumsuz düşünce	5	K5, K7, K8, K12, K19
Saygı	5	K3, K4, K14, K16, K18
Olumlu düşünce (sevgi, adalet, yücelik, şefkat, huzur vs.)	4	K13, K14, K17, K18
Peygamber olarak görme	3	K4, K5, K16
Araştırma sonrası Muhammed'ten uzaklaşma	3	K7, K9, K14
Aykırı düşüncelerin olmaması	2	K1, K9
Muhammed'e karşı mahcubiyet	1	K17
Çok fazla şey bilmeme ve bir şey hissetmeme	2	K10, K15
Ali hakkında olumlu düşünce	1	K7
Cevap yok	3	K2, K6, K11

Tablo 14'te görüleceği üzere 5 katılımcı “Muhammed'le ilgili soru işaretleri ve olumsuz düşünceleri olduğunu”; 5 katılımcı “Muhammed'e saygı duyduğunu”; 4 katılımcı “Muhammed'le ilgili olumlu şeyler düşündüğünü”; 3 katılımcı “Muhammed'i peygamber olarak gördüğünü”; 3 katılımcı “Muhammed'i araştırmaya başladıktan sonra ondan uzaklaştığını” ifade etmiştir. Diğer taraftan 2 katılımcı “Muhammed hakkında aykırı düşüncelerinin olmadığı”; 2 katılımcı “Muhammed ve Ali hakkında çok fazla şey bilmediği ve onlara karşı bir şey hissetmediği”; 1'er katılımcı “Muhammed'e karşı mahcubiyet hissettiği”; “Ali hakkında olumlu şeyler düşündüğü” şeklinde görüş bildirmişlerdir. Dolayısıyla katılımcıların büyük bir kısmı (14 kişi) Muhammed'e karşı saygı duyduğunu, olumlu düşünceleri olduğunu, aykırı düşüncelerinin olmadığını ve onu peygamber olarak gördüğünü belirtirken 5 katılımcı hakkında soru işaretleri ve olumsuz düşünceleri olduğunu, 2 katılımcı Muhammed ve Ali hakkında çok fazla şey bilmediklerini ifade etmişler, 3 katılımcı ise bu konuda görüş bildirmemeyi tercih etmişlerdir.

Din değiştirmeden önceki süreçte Hz. Muhammed hakkında pek olumlu şeyler duymadığını söyleyen K7 bu durumu şu sözleriyle ifade etmektedir: “Hz. Muhammed'e dair duyduklarım ise genelde olumsuz şeylerdi. Çok fazla olumlu şey duymuyordum. Duyduğum olumsuz şeyler de sonunda “O bir peygamber, bir şey yaptıysa mutlaka bir sebebi vardır” düşüncesine bağlanıyordu. Değerlendirdiğim zaman evet, genellikle olumsuz bir hissiyat geliyordu. Kur'an'ı objektif bir şekilde okumaya başladıktan sonra gerçekten de Hz. Muhammed'e olan bakışımın olumsuza doğru gittiğini fark ettim.” K9 ise önceleri Hz. Muhammed hakkında olumlu düşüncelere sahip olduğunu ama bunların zamanla tersine döndüğünü: “Peygamberi hocalardan edindiğim kulaktan dolma bilgilerle tanıdığım dönemlerde peygamberle ilgili bir sıkıntım yoktu. Dünya onun yüzü suyu hürmetine yaratılmıştır, çok iyi, harika, kutsal bir adam diye anlatılıyordu. Kur'an'dan, hadislerden ya da tarihten edindiğim bir bilgi yoktu. Bunlara bakmaya başladığımda ise onunla ilgili (olumlu) düşüncelerimde hızlı bir şekilde düşüş başladı.” diyerek dile getirmektedir.

Katılımcılarının Hz. Muhammed hakkındaki düşüncelerini merak eden Canbolat da onlara “İslam peygamberinin hayatında sevgi, saygı ve hoşgörü hakimdir” düşüncesine katılıp katılmadıklarını sormuş ve %22'sinden “katılıyorum”, “%53,7'sinden “katılmıyorum”, %12,2'sinden ise “kararsızım” cevabını almıştır.⁶⁸ Buradan yola çıkarak bizim araştırmamızda olduğu gibi Canbolat'ın araştırmasında da katılımcıların önemli bir bölümünün İslam peygamberi hakkında olumlu düşünmediği söylenebilir.

⁶⁸ Canbolat, *Bir Kelam Problemi Olarak Dinden Dönmenin Sebepleri, Bu Sebeplerin Tarihte ve Günümüzde İslam'dan Dönmeyle İlişkisi, Türkiye'de Hıristiyan Olanlar Örneği*, 104.

Katılımcıların “Din değiştirdikten sonra Hz. İsa hakkındaki düşüncelerine” ise Tablo 15’te yer verilmiştir.

Tablo 15. Din Değiştirdikten Sonra Önemli Temsilciler Hakkındaki Algı

Kodlar	F	Katılımcılar
Dünyadaki tek günahsız	9	K2, K3, K4, K10, K12, K13, K14, K16, K19
Olumsuz bir yön yok/kusursuz	16	K1, K2, K3, K4, K5, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K13, K16, K17, K18, K19
Sevgi ve sevgi dolu	2	K4, K9
Adil, merhametli, kudretli ve kutsal	1	K9
Yüce	2	K15, K18
Baba, kardeş, eş ve dost, diri/ilişki içerisinde olunan	2	K1, K15
Rab/Tanrı ve kurtarıcı	7	K1, K5, K7, K8, K13, K14, K15
Görünmeyen Tanrı’nın görüntüsü	2	K9, K14
Tanrı’nın oğlu, insan görünümünde özü Tanrı’dan gelen	5	K4, K7, K14, K15, K18
Öncesiz olan	1	K18
Peygamber olmayan	1	K15
Hem peygamber hem de Tanrı	2	K12, K14
İnsanlar için örnek ve öğretmen	4	K6, K7, K10, K12
Nadiren öfkelenen/sert konuşan, öfkelenildiği konularda haklı olan	3	K6, K9, K16
Bir kere ağlamış olan	1	K6
Bazı konularda çok açık konuşmayan	2	K6, K7
Mütevazı/alçak gönüllü/yumuşak huylu	7	K6, K7, K8, K14, K16, K17, K18

Tablo 15’te görüleceği üzere katılımcılardan yaklaşık yarısı (9 katılımcı) Hz. İsa’nın “dünyadaki tek günahsız”; büyük çoğunluğu (16 katılımcı) “onda olumsuz bir yön olmadığı, kusursuz olduğu”; 2 katılımcı onun “sevgi/sevgi dolu olduğunu”; 2 katılımcı “yüce olduğunu”; 2 katılımcı “baba, kardeş, eş ve dost, diri, yakın ve onunla ilişki içerisinde olduğunu”; 7 katılımcı “Rab, Tanrı ve kurtarıcı olduğunu”; 2 katılımcı “görünmeyen Tanrı’nın görüntüsü”; 2 katılımcı “hem peygamber hem de Tanrı olduğu” şeklinde görüş bildirmişlerdir. 5 katılımcı onun “Tanrı’nın oğlu, insan görünümünde ama özünün Tanrı’dan geldiğini”; 4 katılımcı “insanlara örnek/öğretmen olduğunu”; 3 katılımcı “İncil’de nadiren öfkelenildiğini/sert konuşmuş olduğunu ama öfkelenildiği konularda haklı olduğunu”; 2 katılımcı ise “bazı konularda çok açık konuşmadığını” belirtmişlerdir. Diğer taraftan katılımcılardan yaklaşık üçte birisi (7 katılımcı) ise “insanlar arasındaki statü farkını önemsemediğini/mütevazı/alçak gönüllü/yumuşak huylu olduğunu” dile getirmişlerdir. 1’er katılımcı onun “adil, merhametli, kudretli ve kutsal”; “öncesiz olduğunu”; “peygamber olmadığını”; “İncil’de bir kere ağlamış olduğunu” belirtmişlerdir.

Dolayısıyla katılımcıların çok büyük bir kısmı Hz. İsa’nın günahsız, kusursuz, sevgi dolu, adil, merhametli, kudretli, kutsal, yüce, kurtarıcı, öncesiz, örnek, mütevazı, yumuşak huylu, Tanrı, Tanrı oğlu ve Tanrı’nın yeryüzündeki görüntüsü olduğunu düşünmektedir. Onun peygamber olduğunu söyleyenler olduğu gibi peygamber olmadığına vurgulayanlar da bulunmaktadır. Onun öfkelenildiğini, sert konuştuğunu, yalnızca bir kere ağladığını ve zaman zaman açık konuşmadığını söyleyenler olsa da öfkelenildiğini söyleyen katılımcıların onun nadiren öfkelenildiğine ve öfkelenildiği konularda haklı olduğuna dikkat çektikleri görülmektedir. Onun hakkında nispeten olumsuz sayılabilecek yalnızca iki yorumdan biri, onun bazı şeyleri açıkça söylemediği, diğeri ise yalnızca bir kere ağladığıdır. Bunlardan birisi olan K6: “Hiç öfkelenmiyor İsa, gerçek insan gibi değil. Bütün Kutsal Kitapta sadece tapınakta para alıp satan insanları gördüğünde, Tanrı’nın evini pazar yerine çevirmişsiniz diyerek masaları devirdiği esnada kızıyor. O ilginçti benim için. Tabii eğer bu da olumsuz sayılırsa. Bir de bütün kitap boyunca sadece Lazarus öldüğünde ağlıyor. Çünkü Lazarus yakın arkadaşıydı. İsa o sırada insanlara şifa veriyordu ve gitmek yerine orada kalıp ağladı. Bazen de bir şeyleri çok açıkça söylemiyor. Çok sinir

oluyorum. Mesela İncil’de ‘yalan söylemeyin’ dememiş ama kendisi hiç yalan söylememiş. Yalan söylemememiz gerektiğini oradan anlıyoruz. Olumlu özelliklerine gelince, fakirlerle yaşadı hep. İnsanlarla oturup kalktı. İnsanların statüsü önemli değildi onun için. Başkaları hastalara dokunmuyorken o, hastalarla hasta gibi oldu. Onlara dokundu, onlarla yürüdü. Bence çok iyi bir örnek.” derken K7 ise: “Hz. İsa’ya gelince %100 emin olarak ve iman ederek onun Tanrı olduğuna inanıyorum. Onun hem %100 insan hem de %100 Tanrı olduğuna; bu iki ayrı özelliğin tek kişide bir araya geldiğine inanıyorum. Tanrı’nın olumsuz bir özelliği olamaz tabi ki ama ‘İsa’nın hangi olumlu ve olumsuz özelliklere sahip olduğunu düşünüyorsunuz?’ sorunuza bir cevap yaratmak için ‘keşke Tanrı olduğunu İncil’de biraz daha net bir şekilde ifade etseydi’ diyebilirim. Aslında o dönemin kültür ve durumuna göre bu zaten netti, ama acaba daha açık bir şekilde ifade edebilir miydi? Tabi bununla birlikte kendisini ne kadar net ifade ederse etsin bir kişi inanmak istemiyorsa inanmaz, bunu da biliyorum. Olumlu özelliklerinde ise onu büyük bir örnek olarak görüyorum. Onda itaatkârlık örneği var. Çünkü Baba, Oğul ve Kutsal Ruh konuşarak İsa’nın çarmıha gerilmesine karar veriyor. İsa da bu karara boyun eğiyor. Oradaki ihtişamlı, görkemli yeri bırakıp dünyaya gelmesi büyük bir alçak gönüllülük örneği.” demektedir. Ancak bu iki katılımcının da daha çok “Hz. İsa’nın hangi olumsuz özelliklere sahip olduğunu düşünüyorsunuz?” sorusuna yanıt mahiyetinde bunları söylediği ve aslında bu konularda pek olumsuz algıya sahip olmadıkları söylenebilir.

Özetle ifade etmek gerekirse katılımcıların azımsanmayacak bir kısmı din değiştirmeden önce inandıkları dinin peygamberi olan Hz. Muhammed hakkında pek de olumlu düşüncelere sahip değilken din değiştirdikten sonra onların deyimiyle yeni dinlerinin Tanrı’sı veya hem Tanrı’sı hem Peygamber’i ya da Tanrı’nın oğlu olan Hz. İsa hakkında oldukça olumlu şeyler düşünmeye başlamışlardır.

Katılımcılarının Hz. İsa hakkındaki düşüncelerini merak eden Çayır da onlara “Size göre İsa kimdir?” sorusunu yöneltmiş ve %2,2’sinin “peygamberdir”, %83,3’ünün “Tanrı’nın oğlu ve bizim kurtarıcımızdır”, %1,1’inin “insanları iyileştiren birisidir”, %13,3’ünün de “Tanrı ile insanlar arasında şefaatçidir” cevabını verdiklerini tespit etmiştir.⁶⁹ Buna göre Çayır’ın katılımcıları da Hz. İsa’yı peygamber, Tanrı oğlu, şifacı yahut şefaatçi görmekte ve yüceltmekte, bu nokta da bizim araştırma bulgularımızla benzerlik göstermektedir.

3.8. Eski ve Yeni Dinlerindeki Ölüm/Ahret Algıları

Katılımcıların ölüm ve ahiret hakkında ne düşündükleri de onların dine olan bakışını analiz etmeyi kolaylaştırmaktadır. Nitekim bu çalışma sonuçları olumsuz bir Tanrı tasavvuruna sahip olan bireylerin ölüm ve ahiret konularında da mutsuz ve umutsuz olduklarını ortaya koymuştur. Bu bağlamda katılımcıların eski dinlerinde nasıl bir ölüm/ahiret algısına sahip olduklarına dair elde edilen veriler Tablo 16’da özetlenmiştir.

⁶⁹ Çayır, *Türkiye’de Din Değiştirip Hıristiyanlığa Geçişin Psiko-Sosyal Etkenleri*, 223.

Tablo 16. Din Değiştirmeden Önce Ölüm/Ahret Algısı

Kodlar	F	Katılımcı
Korku/ürperti	8	K1, K2, K11, K12, K13, K14, K17, K18
Düşünmeme	6	K4, K6, K8, K9, K16, K19
Bilinmezlik	4	K1, K7, K9, K18
Önce cehenneme sonra cennet	3	K3, K12, K15
Yok olma	3	K5, K10, K14
Hem cezalandırılma hem de kurtuluş	1	K7
Cezalandırılma	1	K13
Cennet fikrinden hoşlanma, cennet tasavvurundan rahatsızlık	1	K9
Önemli olan Allah'ı görme	1	K4

Tablo 16'da görüleceği üzere katılımcılardan önemli kısmı (8 katılımcı) din değiştirmeden önce ölüm ve ahiret hakkında "korku/ürperti duyduğunu"; yaklaşık 3'te birisi (6 katılımcı) "ölüm sonrasını düşünmediğini" ve 4 katılımcı "ölüm sonrasının bilinmezlik içerdiğini" belirtmişlerdir. Diğer taraftan 3'er katılımcı "önce cehenneme sonra cennete gidileceğini"; "ölüm sonrası yok olacağını"; 1'er katılımcı "cezalandırılacağını ama bir yandan da Allah'ın kurtaracağına inandığını"; "cezalandırılacağı için çok kötü şeyler hissettiğini"; "cennete gitme fikri güzel olsa da cennet tasavvurundan rahatsızlık duyduğunu"; "önemli olanın Allah'ın görecek olması olduğunu" ifade etmişlerdir.

Dolayısıyla din değiştirmeden önce katılımcılardan yalnızca 4'ü cennete girebileceğiyle ilgili umudundan net olarak bahsetmiştir. Fakat 3 katılımcı cennete girmeden önce cehenneme gireceğine yani aslında "mutlaka cezalandıran" bir Tanrı'ya inandığını; 1 katılımcı ise cennet fikri iyi olsa da cennet tasavvurundan rahatsız olduğunu yani orada bulunsa bile oradan hoşnut olmayacağını belirtmektedir. Bu da katılımcıların zihninde tatmin edici bir cennet tasavvuru bulunmadığını gözler önüne sermektedir. Örneğin K12: "Ölünce cehenneme gideceksin, eriyeceksin sonra sana çeşit çeşit ödüller vereceğim deniyordu bana. Ödüllere odaklanmıştım. Orada iyi olacaktım, her şeye sahip olacaktım. Ama yanacaktım da. Nasıl korkutmaz? Ödülü düşünmek zorundaydım." derken K11 ise: "Sanırım Müslümanken öğrendiğim en kötü şeylerden biri ölümden sonra yılanların, zehirli akreplerin ve kapalı alanların olduğu bir kabir azabıydı. Aşırı yıpratıcıydı bu." şeklinde görüş bildirmiştir.

Araştırmada "Din değiştirdikten sonra ahiret ve ölümü düşünmenin ne hissettirdiğine" dair elde edilen verilere ise Tablo 17'de yer verilmiştir.

Tablo 17. Din Değiştirdikten Sonra Ölüm ve Ahiret Algısı

Kodlar	F	Katılımcılar
Tanrı'yla birlikte olma/kurtulma, korkmama/üzülmeme	15	K1, K2, K3, K4, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K13, K14, K15, K16, K18
Bilinmezlik	1	K5
Hem korku hem güven	1	K17
Hem cennet hem de cehennem ihtimali	1	K6
Cevap yok	1	K19

Tablo 17'de görüldüğü üzere katılımcılardan çok büyük bir kısmı (15 katılımcı) din değiştirdikten sonra ölüm ve ahiretle ilgili olarak "Tanrı'yla birlikte olacağı/kurtulacağı için korkmadığı/üzülmediği" yönünde görüş belirtirmişlerdir. Diğer taraftan 1'er katılımcı "ölüm sonrasının bir bilinmezlik içerdiğini"; "bilinmezlikten dolayı hem korku hem de güven hissettiğini"; "yargılanacağını ve buna göre cennete ya da cehenneme gideceğini" ifade etmişlerdir. Buna göre hiçbir katılımcının "kesinlikle cezalandırılacağı" ya da "kesinlikle cehenneme gideceği" gibi bir inanca sahip olmadığını aksine önemli bir bölümünün kesin bir

kurtuluşa inandığı için korkup üzülmeyi dile getirdiği tespit edilmiştir. Katılımcıların bu cevaplarında elbette ki “Mesih” inancının, “çarmıh” hadisesinin ve bunlarla ilgili diğer inançların önemli bir etkisi bulunmaktadır.

Bu noktada hem kendi düşüncelerini hem de Hristiyan dünyasının ahiret tasavvurunu özetleyen K7'nin söyledikleri önem arz etmektedir: “Ölümden sonrasını düşünmek bana kurtuluşu hissettiriyor. Dünyanın bütün derdinden, acısından, sıkıntısından, kaosundan, kötülüğünden kurtuluş... Pavlus, ‘Benim için yaşamak Mesih, ölmek kazançtır’ diyor. Yaşamayı Mesih olarak görüyor çünkü iman ettikten sonra Mesih’i duyuyordu. Pavlus’un sözünden yola çıkarak söyleyeyim, ölüm kazançtır. Hristiyan cenazelerinde de ‘Allah rahmet eylesin’ türevinden cümleleri duyamazsınız. Çünkü onun eğer yürekten iman etmişse zaten cennette olduğuna inanılır. Batılı filmlerde de (cenaze törenleri) genelde kutlama havasında geçer. Tabi bu da biraz abartı, çünkü geride kalan yakınları onu özleyecekler. Ama kutlamanın sebebi onun çok daha iyi bir yerde olacağı düşüncesidir. Gideceği yerden emin oldukları için böyle. Kutsal Kitapta konuyla ilgili pek çok ayet var. Mesela bir tanesinde İsa, ‘Sizi ölüm mü, açlık mı, elem mi, keder mi, sıkıntı mı? Sizi kim elimden alabilir? Hiç kimse.’ diyor. O yüzden İsa bizi bir kez tuttuysa bir daha asla bırakmayacaktır. Biz ondan kaçmak istesek de o bizi bırakmayacaktır. Ayrıca Pavlus, Efes kilisesine yazdığı mektuplara Kutsal ruhla mühürlendiniz diyor. Eğer Tanrı bizi mühürlediyse bu mührü hiçbir şeyin kıramayacağını düşünüyoruz. Daha sert bir üslupla ifade etmek gerekirse Tanrı’nın lütfunun ve (İsa’nın) çarmıhta döktüğü kanın boşa gitmesi mümkün değildir. O yüzden kurtuluş şu anda sahip olduğumuz bir şey. Ölünce de aktifleşecek.”

Bununla birlikte 3 katılımcının ise “kurtuluş teorisine” rağmen kesin bir kurtuluştan bahsetmediği tespit edilmiştir. Bu katılımcılardan birisi olan K6: “İsa’ya iman ettikten sonra bir yıl kadar hiç inanmadım cennet-cehenneme. Daha sonra kilisedeki abla cennet ve cehennemin de olduğunu söyledi. Sonra ben de bu konuyu düşünmeyeyim ve kapatayım diye ‘tamam’ dedim. İsa var dediği için tamam, inanıyorum. Ama ben inandığım için değil, İsa var dediği için. Bir yıl sonra tekrar üzerinde düşündüm. Bir kitap var onu okudukça daha çok düşünmeye başladım. Bu kitapta çok imanlı birisi var. Kutsal Kitap’a inanıyor ve Tanrı hakkında hep iyi şeyler söylüyor. Ama ihalede insanlardan para alıyor ve insanlara da bu konuda yardım ediyor. Yargı kürsüsüne geldiğinde İsa adama, ‘Çekil önümden seni tanımıyorum.’ ayetini söylüyor. Bunu okuyunca şaşırdım ve ‘İsa için bir kriter mi var acaba?’ ve ‘Galiba ben de cehenneme gidebilirim’ diye düşünmeye başladım. Çünkü İsa’ya inandığımda kesinlikle cennete gideceğim diye düşünüyordum. Hayatım kurtuldu, gerisini düşünmeme gerek yok diyerek konuyu rafa kaldırmıştım. Ama şimdi galiba yaptıklarımın sonuçları var demeye başladım.” demektedir. Bu katılımcının zorlu bir sürecin ardından da olsa diğer katılımcılara nazaran daha mutedil bir ölüm/ahiret anlayışı edinmeyi başardığı söylenebilir. K5 ve K17'nin cevapları incelendiğinde ise daha önce tecrübe etmedikleri ölüm hadisesini algılamakta zorlandıkları gözlemlenmiştir. Netice olarak bu hususta görüş belirtmeyen K19 haricinde din değiştirdikten sonra hiçbir katılımcının olumsuz bir ölüm/ahiret algısına sahip olmadığı tespit edilmiştir.

3.9. Eski ve Yeni Dinlerindeki Dinî Hissiyatları

Katılımcıların dine olan bağlılıklarını ve dini hissiyatlarını analiz edebilmek amacıyla din değiştirmeden önce Kur’an ve ezan, din değiştirdikten sonra ise Kutsal Kitap ve ilahi okuduklarında ve dinlediklerinde ne hissettikleri araştırılmıştır.

Bu bağlamda “Din değiştirmeden önce Kur’an ve ezan sesinin katılımcılara ne hissettirdiğine dair elde edilen verilere Tablo 18’de yer verilmiştir.

Tablo 18. Din Değiştirmeden Önce Ezan ve Kur'an Sesinin Hissettirdikleri

Kodlar	F	Katılımcılar
Bir şey hissetmeme	6	K1, K10, K11, K16, K17, K19
Ürperti/korku	4	K2, K11, K12, K13
Sıkılma/Gereksiz görme	2	K3, K8
Sevme/beğenme, iyi /huzurlu hissetme	7	K4, K5, K6, K7, K9, K13, K17, K18, K19
Gösteriş olduğunu düşünme, samimi bulmama	1	K7
Saygı duyma/saygı kurallarına uyma	3	K6, K11, K14
Ezan sesi duymama	1	K15

Tablo 18'de görüleceği üzere katılımcılardan yaklaşık üçte birisi (6 katılımcı) din değiştirmeden önce ezan ve Kur'an hakkında "bir şey hissetmediğine"; 4'ü "ürperti/korku duyduğuna"; 2'si "sıkıldığına/gereksiz gördüğüne" dair görüş bildirmişlerdir. Diğer taraftan 9 katılımcı "dinlemeyi sevdiğini, beğendiğini, kendini huzurlu ve iyi hissettiğini"; 3 katılımcı "saygı duyduğunu/saygı kurallarına uyduğunu"; 1 katılımcı "Kur'an okunan ortamlarda gösteriş olduğunu, samimi bulmadığını"; 1 katılımcı ise "din değiştirmeden önce ezan sesi duymadığını" ifade etmiştir.

Katılımcılardan önemli bir kısmı (9 katılımcı) din değiştirmeden önce Kur'an ve ezan sesi dinlemeyi sevdiğini, okuyup dinlediklerinde kendilerini iyi ve huzurlu hissettiklerini belirtirken bazılarının ezan ve Kur'an sesinden korkmak, ürpermek, sıkılmak, samimi bulmamak gibi bazı olumsuz hislere sahip oldukları görülmektedir. Buna göre K2'nin: "Özellikle sabah ezanı... Bir ürperti böyle... Bilmiyorum nedenini, hala sabah ezanı duyduğumda tüylerim diken diken oluyor. Olumlu bir ürperti insana esenlik verir. Ama o esenliği ve manevî duyguyu almıyordum."; K3'ün: "Sıkılıyordum."; K8'in "Çok gereksiz bir ses, gürültü olarak görüyordum."; K12'nin: "Cenazelerde falan okuduklarında genelde korkuyordum. Ezan okunduğunda ne hissettiğimi hatırlamıyorum." şeklindeki sözler sarfettikleri tespit edilmiştir.

Bu hususta olumlu duygulara sahip olduğunu söyleyen katılımcılara ise "Hiç rahatsız olmuyordum. Şu anda da olmuyorum. Seviyorum hatta. Çünkü burada doğup büyüdüm ve o da bu ülkenin bir parçası. O yüzden ezan beni hiçbir şekilde rahatsız etmez. Hatta kilisede bazen ezan saatine denk geliyoruz ve saygı için müziği kapatıyoruz. Kesinlikle bir rahatsızlık hissetmem. Kur'an okunmasından da öyle. Yeter ki okunsun. Sabah ezanı ile ilgili de olumlu ya da olumsuz herhangi bir şey hissetmiyordum." diyen K18'in sözleri örnek gösterilebilir.

Görüldüğü üzere bu konuda katılımcılardan tamamı olumlu ya da tamamı olumsuz düşüncelere sahip değildir. Yine de aralarında önemli bir bölümünün severek dinlediği, önemli bir bölümünün bir şey hissetmediği, bir bölümünün ise korktuğu görülmektedir. Genel bir değerlendirme yapmak gerekirse katılımcıların yaklaşık 3'te 2'sinin din değiştirmeden önce İslam'a karşı duygusal bir yakınlık hissetmediği söylenebilir.

"Din değiştirdikten sonra Kutsal Kitap ve ilahi okuyup dinlemenin katılımcılara ne hissettirdiğine" dair toplanan verilerin analizinden elde edilen bulgular Tablo 19'da özetlenmiştir.

Tablo 19. Din Değiştirdikten Sonra. Kutsal Kitap ve İlahi Dinlemenin/Okumanın Hissettirdikleri

Kodlar	F	Katılımcılar
Zevk (K.K.)	3	K1, K14, K19
İyilik/mutluluk/huzur (K.K.)	5	K2, K10, K12, K13, K17
Beslenme/bereketlenme/tazelenme/yeni Şeyler öğrenme (K.K.)	7	K7, K8, K10, K11, K14, K18, K19
Tanrı'yla konuşma (K.K.)	3	K9, K15, K17
Tanrı'ya tapınma, O'nu yüceltme (K.K.)	1	K18
Güven (K.K.)	2	K14, K17
Tanrı'nın görkemi ve muhteşemliği (K.K.)	1	K11
Gerçeklerle yüzleşme (K.K.)	1	K6
Okumayınca özlem (K.K.)	1	K14
İyilik/huzur/rahatlık (İlahi)	4	K2, K13, K15, K16
Sevme, hoşlanma (İlahi)	3	K13, K14, K19
Tanrı'yu yüceltme/övme/sevincini gösterme (İlahi)	6	K1, K7, K9, K12, K15, K17
Tanrı'yla zaman geçirme, O'nu düşünme, tapınma (İlahi)	6	K4, K9, K13, K15, K16, K18
Beslenme/bereketlenme/tazelenme (İlahi)	3	K8, K12, K18
Tanrı'yla konuşma (İlahi)	1	K6
Sözleri bilinmese bile etkilenme (İlahi)	1	K4
Konusuna göre ruh halinde değişim (İlahi)	2	K3, K5
Topluca söylendiğinde iyilik/mutluluk (İlahi)	2	K17, K18
Başkası okuduğunda çok etkilenmeme (K.K.)	1	K3

Tablo 19'da görüldüğü üzere bu soruya katılımcılardan yaklaşık 3'te birisi (7 katılımcı) "Kutsal Kitap okurken kendisine yükleme yaptığını, beslendiğini, bereketlendiğini, tazelenildiğini, yeni Şeyler öğrendiğini"; 6 katılımcı "ilahi okurken Tanrı'yu yüceltmis/övmüş/O'na sevincini göstermiş hissettiğini"; 6 katılımcı "ilahi söylemenin Tanrı'yla zaman geçirmeyi, O'nu düşünmeyi ve O'na tapınmayı sağladığını"; 5 katılımcı "Kutsal Kitap okuduğunda iyi/mutlu/huzurlu olduğunu"; 4 katılımcı "ilahi okuduğunda-dinlediğinde kendisini eğlenmiş, iyi, huzurlu, rahatlamış hissettiğini" belirtmişlerdir. 3 katılımcı "Kutsal kitap okumaktan/dinlemekten zevk aldığını"; "Kutsal Kitap aracılığıyla Tanrı'nın kendisiyle konuştuğunu"; 3 katılımcı "ilahi okumayı/dinlemeyi sevdiğini"; 3 katılımcı "ilahi okurken/dinlerken kendine yükleme yaptığını, beslendiğini, bereketlendiğini, tazelenmiş hissettiğini"; 2 katılımcı "Kutsal Kitap okumanın güvende hissettirdiğini"; 2 katılımcı "ilahinin konusuna göre ruh halinin değiştiğini/ruh haline göre ilahi/Mezmun dinlediğini"; 2 katılımcı "toplucu ilahi söylemenin iyi hissettirdiğini" ifade etmişlerdir. 1'er katılımcı ise "Kutsal Kitap vasıtasıyla Tanrı'ya tapındığını, O'nu yücelttiğini"; "Kutsal Kitap okumanın Tanrı'nın görkemini ve muhteşemliğini görmeyi sağladığını"; "İncil okumanın gerçeklerle yüzleşmeyi sağladığını"; "Kutsal kitap okumayınca özlediğini, orada İsa'ya işaret edildiğini"; "Kutsal Kitap'ı başkası okursa çok etkilenmediğini"; "ilahi aracılığıyla Tanrı'yla konuştuğunu"; "ilahilerden sözleri bilmeseyse bile etkilendiğini" dile getirmişlerdir.

Yalnızca K3'ün "Kutsal Kitabı başkası okuduğunda etkilenmiyorum" ve "Ben İbranice bildiğim için İbranice ilahiler dinliyorum. Dinlediğim konuya göre o ruhu alıyorum. Örneğin umuda ihtiyacım varsa umutla ilgili alıyorum. Ruh halimi değiştiriyor. İncil ise zaten bir tercüme. Onu okuduğumuz zaman sadece bilgi sahibi olabiliriz. Başkası okuduğu zaman çok etkilemiyor." şeklindeki sözleri belki olumsuz olarak değerlendirilebilir. Fakat K3'ün sarfettiği sözler dikkatle incelendiğinde onun Kutsal Kitabı duygulanacak değeril, bilgi edinilecek bir kitap olarak görüldüğü ve başkası seslendirdiği için de etkilenmediği anlaşılmaktadır. Netice itibariyle din değeritirdikten sonra katılımcılardan tamamının Kutsal Kitap ve ilahi okuma/dinleme ile ilgili duygu ve düşüncelerinin, tutumlarının olumlu olduğu söylenebilir. Dolayısıyla Müslümanlıktan

Hristiyanlığa geçmek suretiyle din değiştiren kişilerin duygu ve düşüncelerinde olumlu yönde bir değişim ve gelişim meydana geldiği böylece Tanrı tasavvurlarında, dinlerindeki önemli temsilciler, ahiret ve ölüm hakkındaki algılarında ve dini hissiyatlarında bilişsel yeniden yapılandırmaların olduğu görülmüştür.

Sonuç ve Öneriler

İslamiyet'ten Hristiyanlığa geçen 19 katılımcı üzerinde gerçekleştirilen bu çalışmada, din değiştirme ile zihinlerde yer alan Tanrı tasavvuru arasında bir ilişki bulunup bulunmadığı araştırılmıştır. Bu bağlamda katılımcılara eski ve yeni dinlerindeki Tanrı tasavvurlarına yönelik bazı açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Alınan cevaplarda katılımcıların büyük bir kısmının din değiştirmeden önceki süreçte inandıkları Allah'ı cezalandıran, korku veren, ilişki ve iletişim kurulamayan, sevgisi hissedilemeyen ama saygı duyulması gereken, kendisinden utanılan, bağışlamayan, bağışlayacak olsa bile öncesinde cehennemle cezalandıran şeklinde tasavvur ettikleri görülmüştür. Ayrıca gündelik hayatta karşılaşılan zorlukları kullarına bir ceza ya da imtihan olarak gönderen, dualara yanıt vermeyen, kullarını izleyerek denetleyen ve günü geldiğinde onlara hesap soran, ölüm sonrası için korkuya sebep olan bir Allah tasavvuruna sahip oldukları tespit edilmiştir.

Buna karşın din değiştirdikten sonra ise Tanrıyı sevinç, coşku, huzur, mutluluk, esenlik ve heyecan veren; seven; umut ve güven hissettiren; kendisiyle olumlu bir ilişki ve iletişim kurulabilen; insanı değiştiren, dönüştüren ve ona müdahale eden; affeden; insan için bir planı olan ve bunun için gerekirse iblis aracılığıyla bile insanı terbiye edebilen şeklinde tasavvur ettikleri görülmüştür. Bunun yanında Tanrıyı kötülüğün kaynağı olmayan; kendisine sohbet, şükür ya da övgü için bile dua edilebilen; duaları işiten ve olumlu ya da olumsuz bir şekilde yanıt veren; isteğine uygun olan duaları kabul eden; izlemesiyle insana güven, koruma, sevinç ve esenlik veren; daima ilişkide ve iletişimde hissettiren; izlemesiyle insanın kendisini dizginlemesine yardım eden; öldükten sonra kendisine ve kurtuluşa kavuşulacağı için ölümle ilgili endişeye ve üzüntüye sebebiyet vermeyen niteliklerle tasavvur ettikleri gözlemlenmiştir. Bu cevaplar katılımcıların zihinlerinde din değiştirmeden önce oldukça "olumsuz", din değiştirdikten sonra ise oldukça "olumlu" bir tanrı tasavvurunun yer aldığını göstermektedir.

Hz. Muhammed ve Hz. İsa ile ilgili algılarında da katılımcıların din değiştirmeden önce Hz. Muhammed ile ilgili olarak zihinlerinde soru işaretleri ve olumsuz düşünceleri olduğunu (5 katılımcı), O'nu araştırmaya başladıktan sonra O'ndan uzaklaştıklarını (3 katılımcı) ifade etmeleri; diğer taraftan din değiştirdikten sonra ise Hz. İsa hakkında "O'nda olumsuz bir yön yoktur (16 katılımcı)", "O dünyadaki tek günahsızdır (9 katılımcı)", "O insanlar arasındaki statü farkını önemsemez, mütevâzî yaşar, alçak gönüllü ve yumuşak huyludur (7 katılımcı)" şeklinde söylemlerde bulunmaları Hz. Muhammed ve Hz. İsa ile ilgili algılarındaki ciddi değişimi gözler önüne sermektedir.

Katılımcıların din değiştirmeden önceki ölüm/ahiret algılarının, korku/ürperti (8 katılımcı), ölüm sonrasını düşünmeme (6 katılımcı), bilinmezlik (4 katılımcı), önce cehenneme sonra cennete gideceğini düşünme (3 katılımcı), ölümle birlikte yok olacağını (3 katılımcı), cezalandırılacağını (1 katılımcı) düşünme vs. daha ziyade olumsuz olduğu görülmüştür. Din Değiştirmeden önce katılımcılardan sadece 4'ü cennete girebileceğine dair umudundan net bir şekilde bahsetmiştir. Dolayısıyla elde edilen bulgular din değiştirmeden önce katılımcıların olumsuz bir ahiret algısına ve zihinlerinde tatmin edici olmayan bir cennet tasavvuruna sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Oysa din değiştirdikten sonra ölüm ve ahiret algılarına ilişkin verdikleri cevaplarda

olumlu yönde bir değişim olduğu, aynı soruya verdikleri cevaplarda katılımcıların büyük çoğunluğunun (15 katılımcı) ölümle birlikte Tanrı'yla birlikte olacaklarını/kurtulacaklarını, korkup üzülmediklerini belirttikleri görölmüştür. Katılımcıların ölüm/ahiret algılarındaki bu değişimde "Mesih" inancının, "çarmıh" hadisesinin ve bunlarla ilgili diğer inançların önemli etkisi olduğu söylenebilir.

Son olarak katılımcıların din değiştirmeden önce "ezan, ilahi, Kur'an gibi dinî öğelerle ilgili olarak bir şey hissetmiyordum" (6 katılımcı), "ürperiyordum/korkuyordum" (4 katılımcı), "sıkılıyordum/gereksiz görüyordum" (2 katılımcı) şeklinde söylemlerde buldukları; din değiştirdikten sonra ise "Kutsal Kitap okurken kendime yükleme yaptığımı/beslendiğimi/bereketlendiğimi/tazelendiğimi/yeni şeyler öğrendiğimi hissediyorum" (7 katılımcı), "ilahi okurken Tanrı'yı yüceltmiş/övmüş/O'na sevincimi göstermiş hissediyorum" (6 katılımcı), "ilahi söylemek Tanrı'yla zaman geçirmemi, O'nu düşünmemi ve O'na tapınmamı sağlıyor" (6 katılımcı) şeklinde anlatımları olduğu görölmüştür.

Bu veriler katılımcıların peygamber, ölüm/ahiret algılarının ve dinî öğelerle ilgili hislerinin dine olan bakışlarını, Tanrı tasavvurlarını; dine olan bakışlarının ve Tanrı tasavvurlarının da peygamber, ölüm/ahiret algısı ve dinî öğelere karşı olan hisleri üzerinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Tüm bu cevaplar bizi daha mühim olan bir soruya yani "Katılımcıların olumsuz bir Tanrı tasavvuru geliştirmelerinin sebebi nedir?" sorusuna yöneltmektedir. Katılımcıların verdikleri cevaplar daha da derinlemesine incelendiğinde; bu konuda katılımcıların eski dinlerinde Allah'la hiç bilmedikleri ve anlamadıkları (Arapça) bir dil üzerinden iletişime geçmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır. Oysa misyonerlik faaliyetlerinin bireylerin ana dillerine göre yürütölmesinin, tanrı figürünün şekillenmesi üzerinde etkin bir role sahip olan baba figürü ile yaşanan ilişki ve iletişim sorunlarının Allah ile kurulan ilişkiye de yansımalarının etkili olduğu görölmektedir. Bunlara ilaveten bazı anne-babaların ve din eğitimcilerinin ağırlıklı olarak Allah'ın merhametinden ziyade cezalandırıcı yönüne atıfta bulunması ve tanrıyla insan arasında resmî bir ilişki tasvir etmesi, din eğitiminde Allah ile kurulan ilişkiden ziyade şekilsel davranışlara ve ezberciliğe daha fazla önem verilmesi gibi faktörlerin etkisi olduğu söylenebilir. Bu bağlamda araştırmadan elde edilen bulgulardan hareketle şu şekilde önerilerde bulunabilir:

- Ailelerin ve din eğitimcilerinin, din eğitimini kitaplarla sınırlı tutmamaları gerekir. Zira bu eğitimin hem aileyle ve çevreyle kurulan ilişkilerden hem de ailenin ve çevrenin Tanrıyla kurduğu ilişkilerden çokça etkilendiği söylenebilir. Öyleyse sağlıklı bir din eğitimi için çocuğun aileyle ve sosyal çevreyle olan ilişkilerinin desteklenmesi önem arz etmektedir.
- Çocukların ve gençlerin yanında din ile, Tanrı'yla, peygamberle, ölüm/ahiretle, ezan ve Kur'an gibi dinî öğelerle ilgili olumsuz düşünceye sebebiyet verebilecek cümleler kurmaktan kaçınılması faydalı olabilir.
- Din eğitimi verilirken dinin temel kaynaklarını sadece Arapçasından okumak yerine Türkçe olarak, anlamını anlayarak, günlük yaşamla bağını kurarak okumaya ve ezberlemeye özen gösterilmesi, özellikle de dua ederken çocukların ve gençlerin Tanrı'yla anladıkları bir dil üzerinden iletişime geçme çabalarının desteklenmesi önemlidir.
- Ayrıca dinî öğelerle kurulan ilişkiler, dine ve Tanrı'ya duyulan hisleri etkileyebileceğinden bunlara saygı gösterilmesi, dinî mekânların aile ve arkadaşlarla ziyaret edilmesi;
- Dinen henüz cezai ehliyete sahip olmayan çocuklara din eğitimi verilirken Allah'ın cezalandırıcı yönüne atıf yaparak korkutulmaması, aksine O'nun sevgi, merhamet ve en

önemlisi de adalet sahibi bir varlık olduğunun ve yalnızca cezayı hak eden kimseleri adilce yargılayacağı vurgusunun yapılması;

- Yetimlere, yaşlılara ve hayvanlara sevgi gösterilerek çocuk ve gençlere örnek olunması, bunun din ve Tanrı tarafından da övgüyle karşılandığının belirtilmesi gibi hususların da bu konuda olumlu bir etki ve katkı yapabileceği söylenebilir.

Kaynakça

- Açelik, Zeynep. *Yaşlılık Döneminde Tanrı Tasavvuru ve Benlik Saygısı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Atik, Aslıhan. "Dini Gelişim Kuramlarına Din Eğitimi Bağlamında Genel Bir Bakış". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 4/3 (2015), 728-743. <https://doi.org/10.15869/itobiad.94744>
- Atik, M. Kemal. "Kur'an'a Göre Tanrı Tasavvuru". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/7 (2006), 1-27.
- Balaban Salı, Jale. "Verilerin Toplanması". *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. ed. Ali Şimşek. 134-161. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2012.
- Benson, Peter-Spilka, Bernard. "God Image as a Function of Self-Esteem and Locus of Control". *Journal for the Scientific Study of Religion* 12/3 (1973), 297-310.
- Canbolat, Süreyya. *Bir Kelam Problemi Olarak Dinden Dönmenin Sebepleri, Bu Sebeplerin Tarihte ve Günümüzde İslam'dan Dönmeyle İlişkisi, Türkiye'de Hıristiyan Olanlar Örneği*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004.
- Çayır, Celal. *Türkiye'de Din Değiştirip Hıristiyanlığa Geçişin Psiko-Sosyal Etkenleri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008.
- Çetin, Özer. "Erich Fromm'da Tanrı Tasavvuru". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 18/3 (2018), 75-98.
- Çınar, Bayram. "Eş'arî Ekolünde Allah Tasavvuru". *Erciyes Akademi* 35/1 (2021), 79-110.
- Dalfidan, Büşra. *Tanrı Tasavvuru ve Mutluluk İlişkisi*. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Eldemir, Funda. "Kanser Hastalarında Tanrı Algısının Psikolojik Sağlığa ve Baş Etme Tarzına Etkisine İlişkin Bir Araştırma". *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi* 11/2 (2022), 198-212. <https://doi.org/10.46971/ausbid.1198698>
- Eppig, Eileen C. *God-Image and Self-Image in Conversion Testimonies of Ex-Slave Women*. Washington, D. C.: The Catholic University of America, Doktora Tezi, 2000.
- Erdal, Hamiyet Ece-Efiltili, Erkan. "Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Annelerin Umutsuzluk Düzeyi Tanrı Algısı ve Çocuğunu Kabul-Ret Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi". *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/1 (2021), 199-223. <https://doi.org/10.46971/ausbid.1198698>
- Erdoğan, Emine. "Tanrı Algısı, Dini Yönelim Biçimleri ve Öznel Dindarlığın Psikolojik Dayanıklılıkla İlişkisi: Üniversite Örneklemini". *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 12/29 (2015), 223-246.
- Evkuran, Mehmet. "İslam Düşünce Geleneğinde Tanrı Tasavvuru -Tevhid, Tenzih ve Teşbih Kavramları Ekseninde Bir Analiz-". *İslami İlimler Dergisi* 2/1 (2007), 45-62.
- Freud, Sigmund. *Bir Yanılsamanın Geleceği*. çev. Kamuran Şipal. İstanbul: Say Yayınları, 2. Baskı, 2019.
- Freud, Sigmund. *Totem ve Tabu*. çev. Kamuran Şipal. İstanbul: Say Yayınları, 8. Baskı, 2021.
- Galanter, By Marc vd. "The 'Moonies': A Psychological Study of Conversion and Membership in a Contemporary Religious Sect". *American Psychiatric Association* 136/2 (1979), 165-170.
- Gönç Şavran, Temmuz. "Nicel ve Nitel Araştırmalarda Kullanılan Araştırma Teknikleri". *Sosyolojide Araştırma Yöntem ve Teknikleri*. ed. Temmuz Gönç Şavran. 64-105. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Güler, Özlem. "Tanrı Algısı Ölçeği (TA): Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48/1 (2007), 123-133. https://doi.org/10.1501/Ilhfak_0000000932
- Güler, Özlem. *Tanrı'ya Yönelik Atıflar, Benlik Algısı ve Günahkarlık Duygusu*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Gülfil, Derya. "Ateistlerde Olumsuz Tanrı Algısının Psiko-sosyal Açından Değerlendirilmesi". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 8/2 (2019), 1289-1312. <https://doi.org/10.15869/itobiad.489478>
- Hökelekli, Hayati-Çayır, Celal. "Gençlerin Din Değiştirip Hıristiyan Olmasında Etkili Olan Psiko-Sosyal Etkenler". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/1 (2006), 23-46.
- Inaba, Keishin. "Conversion to New Religious Movements: Reassessment of Lofland/Skonovd Conversion Motifs and Lofland/Stark Conversion Process". *Research Center for Human Sciences* 11/2 (2004), 33-47.

- Jang, Song Joon vd. "Images of God, Religious Involvement, and Prison Misconduct among Inmates". *Policy, Practice and Research* 3/4 (2018), 1-21. <https://doi.org/10.1080/23774657.2017.1384707>
- Karaca, Faruk-Hacikeleşoğlu, Hızır. "Allah Tahayyülleri Ölçeği". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 2/54 (2020), 67-83. <https://doi.org/10.29288/ilted.771686>
- Karaca, İlkin. "Alkışlarla Değil Tekbirlerle". *Yeni Mesaj* (09 Şubat 2004), <https://www.yenimesaj.com.tr/alkislarla-degil-tekbirlerle-H1094097.htm>
- Kaya, Mahmut. "Tasavvur". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40/126-127. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Kayıklık, Hasan. "Bireysel Yaşamda Dinsel Değişim". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/2 (2005), 5-23.
- Kayıklık, Hasan. "Dini İnkâr Bağlamında Turan Dursun". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/1 (2006), 1-14.
- Kirkpatrick, Lee A. *Attachment, Evolution and the Psychology of Religion*. New York: The Guildford Press, 2005.
- Korkmaz Erdoğan, Nuran. "Tanrı'ya Bağlanma ve Psikolojik İyi Olma". *Toplum Bilimleri Dergisi* 6/12 (2012), 95-112.
- Kotoriç, Emrah. *Bosna Hersek'te Din Değiştirme ve Dini Dönüşümde Psiko-Sosyal Etkenler (Tuzla Örneği)*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Köse, Ali. *Freud ve Din*. İstanbul: İz Yayıncılık, 7. Baskı, 2019.
- Köse, Ali. *Neden İslam'ı Seçiyorlar*. İstanbul: İz Yayıncılık, 4. Baskı, 2019.
- Krailsheimer, A. J. *Conversion*. London: SCM Press, 1980.
- Lindner, Jannik. "Religious Conversions Statistics: Market Report & Data". Gitnux (20 Aralık 2023), <https://gitnux.org/religious-conversions-statistics/#:-:text=converted%20to%20a%20religion,decades%20than%20any%20other%20religion>.
- McDonald, Angie vd. "Attachment to God and Parents: Testing the Correspondence vs. Compensation Hypotheses". *Journal of Psychology and Christianity* 24/1 (2005), 21-28.
- Meadow, Mary Jo-Kahoe, Richard. *Psychology of Religion: Religion in Individual Lives*. New York: Harper & Row, 1984.
- Mehmedoğlu, Ali Ulvi. *Tanrıyı Tasavvur Etmek*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2011.
- Miller, Duane Alexander. "The Secret World of God: Aesthetics, Relationships, and the Conversion of 'Frances' from Shi'a Islam to Christianity". *Global Missiology* 9/3 (2012), 1-14.
- Milliyet. "Yusuf 'İslam' Reformu" (16 Ocak 2004), 1.
- Ocak, Hasan. "Klasik İslam Düşüncesinde İki Farklı Tanrı Tasavvuru". *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 6 (2018), 125-141.
- Oktay, Melike. *Üniversite Gençliğinde Tanrı Tasavvurları İle Kişilik Özellikleri İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Oshun, Zainab Ajoke. *Hıristiyanlıktan İslam'a İslam'dan Hıristiyanlığa Geçişin Psiko-Sosyal Sebepleri Nijerya Örneği Üzerine Bir Araştırma*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Öcal, Mustafa. "Okulöncesi ve İlköğretim Çağı Çocuklarının Allah Tasavvurları Üzerine Bir Araştırma". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (2004), 59-80.
- Özbey, Ali Ulvi. *Güney Koreli Misyonerlerin Türkiye'deki Faaliyetleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Peker, Hasan. "Tanrı ve Din Tasavvuru Bağlamıyla Deizm ve Yayılımı Üzerine". *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/8 (2018), 13-42.
- Rahimi, İllir. *Kosova'da Din Değiştirmenin Psiko-Sosyolojik Etkenleri*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Rizzuto, Ana-Maria. *Birth of the Living God: A Psychoanalytic Study*. Chicago: University of Chicago Press, 1979.
- Sevinç, Kenan. *İnançsızlık Psikolojisi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 1. Baskı, 2017.

- Seyhan, Beyazıt Yaşar. “Üniversite Öğrencilerinde Tanrı Tasavvuru ve Psikolojik İyi Olma Hali Arasındaki İlişkiler”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/1 (2014), 65-97. <https://doi.org/10.18505/cuifd.254637>
- Şimşek, Eyüp. “Çocukluk Dönemi Dini Gelişim Özellikleri ve Din Eğitimi”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4/4 (2004), 207-220.
- Topaloğlu, Bekir. “Allah (I. Giriş)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2/471-498. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Topuz, İlhan. *Dini Gelişim Seviyeleri İle Dini Başağıkma Tutumları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2003.
- Yapıcı, Asım. “Müslümanlıktan Hıristiyanlığa Geçişin Sebepleri Üzerine Sosyo-Psikolojik Bir İnceleme”. *İslami Araştırmalar Dergisi* 20/2 (2007), 221-238.
- Yıldırım, Ali-Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları, 8. Baskı, 2011.
- Yıldız, Murat. *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 1. Baskı, 2007.
- Zavalsız, Y. Sinan. “Din Değiştirmenin Psiko-Sosyal Kodları”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (2012), 185-200.